

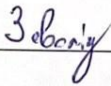
МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра економічної політики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

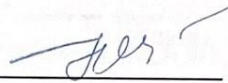
на тему: Вплив урбанізації на економічний розвиток міст

Здобувача вищої освіти
другого (магістерського)
рівня II курсу, групи
ЕМРМ-21-4 спеціальності
051 «Економіка» освітньо-
професійної програми
«Економіка міста та
регіону»

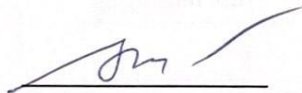
Завалій С.С.

Науковий керівник

Джадалла О.І.
к.е.н., доцент

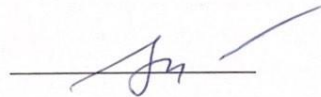
Керівник освітньо-
професійної програми

Мацелюх Н.П.
д.е.н., професор

Допущено до захисту рішенням кафедри економічної політики
протокол від «__» _____ 20__ № __

В.о. завідувача кафедри

Мацелюх Н.П.
д.е.н., професор

Ірпінь 2023

Регистрація № В 30.01.2023
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки за датом 25.01.2023
(до запису, на доопрацювання) (дата) (підпис відповідальної особи)

Результат запису 91 03.02.2023
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: [підпис] Марущин О.Р.
(підпис) (ініціали)

Члени комісії:
[підпис] Мацелюк Н.П.
(підпис) (ініціали)
[підпис] Горюх М.А.
(підпис) (ініціали)
[підпис] Гусева Т.В.
(підпис) (ініціали)

ВІДГУК
наукового керівника
на магістерську роботу
студента групи ЕМРМ-21-4 Завалія С.
на тему: «Вплив урбанізації на економічний розвиток міст»

Представлена магістерська робота присвячена дослідженню впливу урбанізаційних процесів на економічний розвиток міст України з метою розроблення рекомендацій щодо їх регулювання в контексті формування в містах економічно-сприятливого середовища. Важливим є також проблематика визначення найефективніших методів регулювання урбанізаційних процесів з позицій стимулювання інноваційного розвитку регіонів України, що сприятиме її соціально-економічному зростанню і у перспективі - входженню до світового співтовариства економічно розвинених країн з високими стандартами якості життя населення.

З огляду на це, магістерська робота характеризується актуальністю та своєчасністю.

Позитивними рисами дипломної роботи є системність та послідовність викладення матеріалу, а також обґрунтування теоретико-методичних засад та розроблення практичних рекомендацій щодо можливості імплементації світового досвіду економічного розвитку урбанізованих міст в українські реалії.

Студентом було доведено основні матеріали й теоретичні положення роботи до рівня конкретних пропозицій, які можна використовувати в діяльності органів місцевого самоврядування. Під час виконання магістерської роботи студент Завалій С. проявив себе грамотним, кваліфікованим спеціалістом здатним приймати самостійно складні рішення.

Вважаю, що магістерська кваліфікаційна робота заслуговує на оцінку «відмінно», а Завалій С. – присвоєння кваліфікації «магістра».

Керівник:

к.е.н., доц. Джадалла О.І.

Бланк оцінювання кваліфікаційної роботи

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, ПІБ
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1. Зміст кваліфікаційної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	28		
2. Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	10		
3. Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	2		
4. Рецензент	від 0 до 5	5		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	45		

ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	10		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	25		
4. Апробація	від 0 до 10	6		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	46		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	91		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
91	A	5	03.02.23	

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	3 (задовільно)
60-69	D	
50-59	E	
35-49	EX	2 (незадовільно)

АНОТАЦІЯ

Вплив урбанізації на економічний розвиток міст

Метою роботи є дослідження впливу урбанізаційних процесів на економічний розвиток міст України з метою розроблення рекомендацій щодо їх регулювання в контексті формування в містах економічно-сприятливого середовища.

Завдання роботи полягають у: визначити сутність урбанізації як глобального економічного процесу, ознайомитись з явищем «нового урбанізму» як ідеологією розвитку сучасного міста, дослідити сучасні особливості процесів урбанізації в Україні, вивчити вплив урбанізації на економічний розвиток м. Києва, визначити можливості для України крізь призму світової урбанізації.

Об'єктом дослідження економічний розвиток міст в умовах урбанізаційних змін.

База дослідження Урбаністичні тенденції у м. Київ.

Предметом дослідження теоретичні положення економічного розвитку міст в умовах урбанізації.

За результатами дослідження впливу урбанізаційних процесів на економічний розвиток міст України з метою розроблення рекомендацій щодо їх регулювання в контексті формування в містах економічно-сприятливого середовища.

Структура роботи складається з вступу, трьох розділів і висновків, викладених на 58 сторінках друкованого тексту.

Матеріали роботи містять 8 рисунків і 6 таблиць, 9 додатків. Список використаних джерел складається із 34 найменувань.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2022/2023 н.р.

Рік захисту роботи 2023 р.

ANNOTATION

Influence of urbanization on economic development of cities

The purpose of the work is to study the influence of urbanization processes on the economic development of Ukrainian cities with the aim of developing recommendations for their regulation in the context of the formation of an economically favorable environment in cities.

The tasks of the work are: to determine the essence of urbanization as a global economic process, to get acquainted with the phenomenon of "new urbanism" as an ideology of the development of a modern city, to investigate the modern features of urbanization processes in Ukraine, to study the impact of urbanization on the economic development of the city of Kyiv, to determine opportunities for Ukraine through the prism world urbanization.

The object of research is the economic development of cities in the conditions of urbanization changes. Research base urban trends in the city of Kyiv.

The subject of the study is the theoretical provisions of the economic development of cities in the conditions of urbanization. According to the results of the study of the influence of urbanization processes on the economic development of Ukrainian cities with the aim of developing recommendations for their regulation in the context of the formation of an economically favorable environment in cities.

Structure of work consists of an introduction, three sections and conclusions, presented on 58 pages of printed text.

The work materials contain 8 figures and 6 tables, 9 appendices. The list of used sources consists of 34 items.

The year of the qualification work is 2022/2023.

The year of job protection is 2023.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ УРБАНІЗАЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТ	9
1.1. Сутність урбанізації як глобального економічного процесу	9
1.2. Новий урбанізм як ідеологія розвитку сучасного міста	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВПЛИВУ УРБАНІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК МІСТ	25
2.1. Сучасні особливості процесів урбанізації в Україні	25
2.2. Вплив урбанізації на економічний розвиток м. Києва	32
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ СВІТОВОЇ УРБАНІЗАЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ	42
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	59

ВСТУП

Майбутнє для населення світу – це місто, адже більше ніж половина людей вже зараз проживають в місті, а саме 55 %, в той час як в 1950 році аналогічний показник становив лише 30%. До середини століття 68% населення світу проживатиме в містах. В абсолютних показниках ріст буде становити близько 2,5 мільярдів осіб в період між 2018 та 2050 роками. Сукупність наслідків урбанізаційних процесів формують перед вітчизняною системою публічного управління та адміністрування ряд завдань, вирішення яких у майбутньому є запорукою дотримання прав і свобод людей та їх безпечного співіснування.

Урбанізаційні процеси в останні десятиріччя є одним з головних факторів соціально-економічного розвитку як окремих регіонів, так національних економік у цілому. Україна в черговий раз за останні роки знаходиться на межі знакових політичних і соціально-економічних змін. Як свідчить європейський досвід ухвалення в Україні стандартів ЄС спричинить знакові трансформації в усіх сферах людської життєдіяльності, в тому числі у структурі міського, сільського та приміського населення. Цю тенденцію підсилюють процеси глобалізації, що теж впливають на зростання міст і поширення міського способу життя, які формують сучасну модель локальних соціально-економічних систем. Таким чином, сучасні процеси урбанізації – це діючий двигун соціально-економічного розвитку, що характеризується низкою суперечностей і проблем, які вимагають комплексного підходу до їх вирішення. Ці проблеми є особливо актуальними зважаючи на необхідність переходу вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку у руслі концепції інноваційного випередження, який для України є безальтернативним. Відповідно, актуалізується проблематика визначення ефективних методів регулювання урбанізаційних процесів з позицій стимулювання інноваційного розвитку регіонів України, що сприятиме її соціально-економічному зростанню і у перспективі - входженню до світового

співтовариства економічно розвинених країн з високими стандартами якості життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні і теоретико-методичні основи дослідження урбанізаційних процесів, підходів до їх регулювання викладено в працях всесвітньо знаних вчених, зокрема, таких, як Д. Харві, П. Нокс і Л. Маккарті, В. Шукла та ін. Дослідженню особливостей процесів урбанізації в Україні, розробленню і удосконаленню методів їх регулювання присвятили свої праці вітчизняні вчені: К. Нємець, Г. Онищук, Б. Посацький, І. Салій, В. Семенов, О. Шаблій, Л. Шевчук та ін. Проте, незважаючи на значні напрацювання, залишаються недостатньо опрацьованими питання регулювання процесу урбанізації в контексті забезпечення інноваційних змін, дослідження впливу урбанізації на економічний розвиток міст України тощо. Їх вирішення дозволить сформувати підґрунтя для цілеспрямованого регулювання процесів урбанізації в контексті стимулювання переходу міст на шлях випереджаючого інноваційного розвитку.

Метою дипломної роботи є дослідження впливу урбанізаційних процесів на економічний розвиток міст України з метою розроблення рекомендацій щодо їх регулювання в контексті формування в містах економічно-сприятливого середовища.

Відповідно до визначеної мети роботі повинні бути вирішені наступні **завдання:**

- визначити сутність урбанізації як глобального економічного процесу;
- ознайомитись з явищем «нового урбанізму» як ідеологією розвитку сучасного міста;
- дослідити сучасні особливості процесів урбанізації в Україні;
- вивчити вплив урбанізації на економічний розвиток м. Києва;
- визначити можливості для України крізь призму світової урбанізації.

Об'єктом дослідження є економічний розвиток міст в умовах урбанізаційних змін.

Предмет дослідження – теоретичні положення економічного розвитку міст в умовах урбанізації.

Джерела дослідження. Теоретичну основу дипломної роботи становлять монографії та наукові публікації іноземних і вітчизняних учених; матеріали всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій; звіти й аналітичні публікації міжнародних економічних організацій та глобальних проєктів (Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Світового економічного форуму); матеріали Генеральної схеми планування території України, генеральні плани та програми соціально-економічного розвитку міст України; статистичні й інформаційні матеріали Статистичного офісу Європейського Союзу, Державної служби статистики України, Міністерства розвитку громад та територій України.

Методи дослідження. Для вирішення завдань і досягнення мети дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: методи аналізу, абстрагування та узагальнення (для визначення показників аналізу розвитку урбанізованих систем, систематизації теоретико-методологічних і практичних підходів до управління їхнім розвитком); методи синтезу та логічного узагальнення (для структурування та визначення концептуальних положень процесу урбанізації); методи системного підходу, історико-логічний метод (для вивчення ретроспективних проявів соціально-економічних і просторових змін у містах, виявлення інструментів регулювання розвитку міст в історичному контексті); графічний метод та метод порівнянь.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад та розробленні практичних рекомендацій щодо можливості імплементації світового досвіду економічного розвитку урбанізованих міст в українські реалії.

Практичне значення результатів дипломної роботи полягає в тому, що основні матеріали й теоретичні положення роботи доведено до рівня конкретних пропозицій, які можна використовувати в діяльності органів

місцевого самоврядування, а також у науковому й освітньому процесі закладів вищої освіти та наукових установ для розробки й впровадження навчальних програм та планів підвищення кваліфікації, підготовки, перепідготовки спеціалістів.

Структура роботи. Випускна (кваліфікаційна) робота складається з вступу, трьох розділів і висновків, викладених на 58 сторінках друкованого тексту. Матеріали роботи містять 8 рисунків і 6 таблиць, 9 додатків. Список використаних джерел складається із 34 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ УРБАНІЗАЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТ

1.1. Сутність урбанізації як глобального економічного процесу

Урбанізаційні процеси у світі за останні десятиріччя сформувались в один з головних факторів соціально-економічного розвитку як окремих регіонів, так і національних економік. На даний момент Європа виступає як найбільш урбанізована частина світу і цей показник щороку зростає. Україна не є виключенням і також відноситься до високоурбанізованих територій. До початку антитерористичної операції на Сході, демографічна ситуація та економічна активність змінювалися в Україні по-різному, в залежності від регіону [16]. Зараз ця тенденція має ще більш нерівномірний характер. Це створює різнопланові проблеми, які важко розв'язати. В такій ситуації під загрозою опиняється економічне зростання країни, якість навколишнього середовища, добробут і безпека населення тощо.

З науково-методологічної точки зору відомі науковці надають неоднозначні визначення поняття урбанізації, які пов'язані з різновекторними факторами здійснюваних ними досліджень, в тому числі за економічним, соціальним, географічним, політичним та іншими напрямками.

На рис. 1.1. наведено декілька термінів поняття урбанізації з урахуванням напрямів наукових досліджень науковців.

Поряд із наведеними визначеннями поняття урбанізації заслуговує на детальну увагу визначення даного поняття, поданого дослідниками, які містять в собі поєднання різнопланових напрямів наукового дослідження. Так, Ю. Смагін вважає, що урбанізація «...це процес зростання чисельності міських поселень, в тому числі й крупних розмірів, концентрацію населення у все більших крупних міських утвореннях, збільшення чисельності і частки міського населення» [25].

Рис. 1.1. Приклади визначення поняття «Урбанізація» за напрямками досліджень науковців

Джерело: [12]

На думку А. Буряченко «...урбанізація – це вельми складний процес, і його не можна трактувати лише як зростання міст і збільшення чисельності

міського населення. ... дане явище треба розуміти як новий етап розвитку суспільства, який характеризується концентрацією економічного, демографічного та політичного потенціалу, котрий дає змогу концентрувати та контролювати значні обсяги фінансових ресурсів, створювати нові технології, нові види послуг, здійснювати інноваційну діяльність» [1, с. 87].

Д. Кузьменко стверджує, що «Урбанізацію розглядають як позитивну тенденцію розвитку світу, як об'єктивний процес, пов'язаний із забезпеченням для все більшого числа жителів планети умов для більш зручного, комфортабельного, здорового життя, для більш повного розвитку здібностей. Урбанізація супроводжується не тільки позитивними змінами в житті людей, але й негативними, зокрема забрудненням навколишнього середовища, перенаселенням території, збільшенням негативних суспільних явищ» [15].

В свою чергу, І. Гукалова та Н. Омельченко вважають, що «...урбанізація – це всебічний процес підвищення значимості міст у житті суспільства, результатом якого є відносн збільшення міського населення і формування ієрархічної системи міських поселень як центрів поширення міських способу, умов життя населення і міської культури у конкретних суспільно-географічних умовах. При цьому міська культура – це дуже значимий компонент урбанізації, саме вона має свою специфіку на рівні типів країн, окремих країн та їх частин. Вона охоплює багато аспектів – від технологічних та економічних особливостей способу виробництва і способу життя до особливостей міського «ландшафту» [7, с. 104].

Враховуючи вищевикладене, не зважаючи на первинне значення урбанізації, яке включає соціально-демографічні процеси, сучасна багатовекторність чинників, які впливають на урбанізованість свідчить про необхідність вивчення економічного впливу на неї та, як наслідок, економічного управління.

Визначення поняття урбанізації дає змогу виділити головні її риси, серед яких: підвищення ролі міських поселень у системах розселення і

соціально-економічних системах; збільшення кількості міст і, відповідно, міських мешканців; розширення площ урбанізованих поселень; популяризація міського способу життя; розвиток взаємозв'язаних форм міського розселення –агломерацій тощо. Крім того, досить яскравою рисою є зміна психологічної поведінки в місті, що виявляється в урізноманітненні потреб, підвищенні вимог до якості життя, трансформації моральних норм, культури тощо [1, с. 86].

У світі немає єдиного загального підходу до визначення, що являє собою міське поселення. У результаті дефініції «міського», які застосовуються національними статистичними управліннями, коливаються в широких межах у різних країнах, а в деяких випадках змінюються з плином часу в межах однієї країни. Критерії для визначення міських поселень можуть ґрунтуватись на одній або комбінації характеристик, таких як: адміністративні критерії; мінімальний поріг чисельності населення; густота населення; частка зайнятих у несільськогосподарському секторі; наявність інфраструктури (прокладені дороги, електрифікованість, наявність водопроводу або каналізації); а також наявність освітніх або медичних послуг. Наприклад, у Ботсвані міськими агломераціями вважаються поселення з чисельністю населення у 5 000 жителів або більше, де 75% економічної активності забезпечується несільськогосподарським сектором, тоді як у Франції комуни з населенням у 2 000 жителів, які проживають у будинках, віддалених один від одного не більше ніж на 200 м, вважаються міськими. В Уганді міським вважалось поселення з населенням у 1 000 жителів або більше, але мінімальний поріг був переглянутий у 2002 р. і збільшений до 2 000 осіб [37, с. 4].

Урбанізація часто ототожнюється зі зростанням міського населення, проте існує низка протиріч. По-перше, урбанізація визначається як зростання частки міського населення, отже, якщо міське і сільське населення зростають пропорційно, то урбанізація відсутня. По-друге, якщо загальна чисельність населення не змінюється, але частка містян зростає, то зростання міського

населення є результатом урбанізації. Дані протиріччя свідчать про недосконалість демографічного підходу до визначення урбанізації, відповідно до якого урбанізація насамперед є результатом міграції. Проте міграційна складова урбанізації, на нашу думку, є лише зовнішнім проявом та результатом урбанізації, а не навпаки. Демографічна складова міграції включає в себе міграцію між сільською та міською місцевістю, розширення меж міста, першопричиною якої є економічна складова.

Включення зростання міського населення, що є результатом розширення міських кордонів, до складу урбанізації, викликає суперечності серед демографів [30, с. 6–8], оскільки на практиці люди, накопичуючись у приміських поселеннях або селищах міського типу, мають два основні мотиви: по-перше, бути ближче до більших населених пунктів або, по-друге, подалі від центру міських поселень, віддаючи перевагу їх периферії. Проте, розглядаючи урбанізацію як наслідок економічного розвитку та пов'язаних із ним перетворень, суперечності усуваються, оскільки урбанізація має як позитивні, так і негативні наслідки. Саме останні спонукають жителів міст віддавати перевагу периферії, тому сільсько-міська міграція в усіх напрямках може бути наслідком урбанізації. Різниця в природному прирості населення між міськими районами та сільською місцевістю може також сприяти урбанізації. Тобто різниця в доступі до соціальних благ, екологічна складова можуть бути причинами розривів між показниками смертності та народжуваності в містах та селах. Таким чином, урбанізація має як економічну, так і соціальну і екологічну складові, що пов'язує її з поняттям сталого розвитку.

У більшості країн світу існує стійка тенденція до урбанізації, яка є природним наслідком і стимулом економічного розвитку, що проходить стадії індустріалізації і постіндустріалізації, тому рівень урбанізації, вимірюваний відношенням міського населення до загальної чисельності населення країни, особливо високий у розвинених країнах і набагато нижче в країнах із низьким доходом на душу населення [22]. Кореляція між показниками урбанізації та

показниками економічного розвитку неодноразово привертала увагу вчених. З огляду на це, зв'язок урбанізації з економічним розвитком є незаперечним.

Під впливом глобалізації, коли фінансові потоки, трудові ресурси, інформація й технології безперешкодно переміщуються всією планетою, економічні й соціальні зміни найперше відбуваються у великих містах. У мегаполіси поступово переїжджає все більша кількість людей, сюди прагнуть потрапити нові мігранти, тут розташовані вузлові логістичні центри, концентрується найбільша економічна потуга; міста стають осередками освіти, науки й культури, і саме тут найбільш яскраво й гостро проявляються проблеми сучасності.

Як зазначає М. Кастельс: «Глобальне місто – це не місце, а процес, за допомогою якого центри виробництва і споживання розвинених послуг і місцевої громади, які відіграють при них допоміжну роль, зв'язуються в глобальні мережі на основі інформаційних потоків, одночасно обриваючи зв'язки з районами, віддаленими від промислового центру» [11]. Процес, про який пише Кастельс, у світовому масштабі детермінує більш виражену стратифікацію ієрархії міст та територій, тому рівень глобальної «конкурентоспроможності» того чи іншого мегаполісу й визначає його місце в загальносвітовій ієрархії. Найбільш потужні з них встановлюють критерії й рамки, у яких живуть, діють та розвиваються всі інші міста або регіони. Ієрархія глобальних міст характеризується високою динамічністю, тому шлях до лідерства тут відкритий для будь-якого міста, здатного залучити значні інвестиції, досягти рівня глобального впливу й контролю в певних сегментах ринку чи напрямках економічної діяльності, науки, технологій.

Саме тому, попри концентрацію в мегаполісах людей різного соціального статусу, різних культур звичаїв і уподобань, тісні взаємозв'язки із якими нерідко призводять до конфліктів і породжують проблеми в соціальній та політичній сферах, лєвова частка міграційних потоків спрямовується саме до великих міст.

В Україні також відбуваються процеси урбанізації, хоча й не такими темпами, як у найбільших світових мегаполісах. В українські міста передусім перебираються жителі селищ і сіл.

До міст-мільйонників в Україні належить Київ (понад 3 млн), Харків (1,5 млн), Одеса (1,013 млн), Дніпро (1 млн) та Донецьк (1 млн).

Світовим трендом, який поширився й в Україні, є формування міських агломерацій, коли центральне місто кооперується з найближчими поселеннями, створюючи об'єднання зі значним економічним потенціалом і потужною інфраструктурою. Сьогодні в Україні є 23 міські агломерації. Наприклад, до Київської, що нараховує 3 млн 648 тис мешканців, входить столиця та її найближчі міста-супутники: Бориспіль, Ірпінь, Буча, Боярка, Бровари, Васильків, Ворзель, Глеваха, Немішаєве, Обухів, Українка, Чабани, Щасливе, Фастів, Калинівка, Вишневе. У Харківській агломерації (Харків, Чугуїв, Люботин та інші) мешкає майже 2 млн осіб, Дніпровська складається з Дніпра, Кам'янського, Новомосковська, Вільногірська та Синельникового й нараховує до 1,5 млн жителів.

Найрадикальнішим та найстрімкішим змінам піддаються найбільш економічно розвинуті та територіально поширені міста. В усіх сучасних мегаполісах спостерігається соціально-культурна фрагментація спільного територіального простору, частіше фіксується зростання соціальної нерівності, загострення міжетнічної й міжкультурних напруженості, більша політична нестабільність і вища схильність до радикалізму й насильства. Авторка поняття «глобальне місто», американська соціологиня Саскія Сассен зазначає: «Глобальні міста з'явилися як простір, на який заявляють свої права, по-перше, глобальний капітал, який використовує глобальні міста в якості «організаційного продукту», а, по-друге, «обділені» верстви міського населення, часто не менш інтернаціоналізовані, аніж капітал ... очевидно, що вони стають ареною безлічі протиріч і конфліктів» [24].

До основних причини цих протиріч дослідники відносять інтернаціоналізацію капіталу; пришвидшення темпів міжнародної міграції;

звуження в містах публічного сектору та нестачу міських ресурсів, пов'язану з впровадженням нових технологій реструктуризацію ринку праці відповідно до потреб глобального міжнародного розподілу праці та економічної інтеграції на регіональних рівнях; неспроможність соціальних держав забезпечити громадянам гарантований рівень добробуту; привілейованість корінних громадян та, як наслідок, інституційну дискримінацію мігрантів.

Однак, попри низку проблем і протиріч, сьогодні урбанізація є одним із ключових трендів глобалізації.

Таким чином, з однієї сторони міста забезпечують добробут населення й набувають економічної ваги на національній і міжнародній арені, а з іншого – негативні тенденції посилюють непередбачуваність соціальних, економічних, соціокультурних екологічних наслідків в містах, а також ускладнюють завдання, які постають перед владою під час розроблення стратегій розвитку міст. Наростання «кризових» явищ процесу урбанізації, зокрема масштабних проблем безробіття, бідності та соціальної нерівності привертають все більшу увагу до механізмів забезпечення ефективного управління урбанізованих систем як на національному так і на глобальному рівнях.

Розглядаючи динаміку розвитку урбанізаційних процесів, наслідків їх впливу в черговий раз підтверджують прямий вплив урбанізації на соціально-економічний розвиток територій. При цьому урбанізація за соєю суттю не є моновекторним процесом, а включає в собі як географічний, історичний, соціально-демографічний, так і економічний напрями з відповідними специфічними управлінськими рішеннями. Економічно обґрунтоване управління урбанізацією впливає на економічне зростання національної та територіальної економік, в т.ч. за рахунок зростання капіталовкладень в економіку, розвитку інфраструктури, підвищення рівня попиту і пропозиції на товари, роботи та послуги, розвиток низькоурбанізованих територій та інноваційному розвитку міст. Як наслідок, у майбутньому, прийняття управлінських рішень спрямованих на розвиток

економіки держави та окремо визначених територій слід проводити з урахуванням наявних урбанізаційних факторів та їх тенденцій.

1.2. Новий урбанізм як ідеологія розвитку сучасного міста

На тлі зростання проблем в урбанізованому суспільстві нового звучання набуває ідея створення міст, зручних для життя, дружніх людині, незалежно від її соціально-економічних чи фізико-біологічних особливостей. Сьогодні особливого значення набуває роль міст як носіїв своєїрідної цивілізаційної пам'яті, осередків духовного спадку людини. Ці питання є особливо актуальними за умов активного зростання міст, коли збільшується кількість їх населення і виникає соціальна, функціональна та просторова фрагментація й поляризація міського простору. Даний напрям урбаністичних студій отримав назву «новий урбанізм».

Ідеологія нового урбанізму знайшла втілення в численних концепціях щодо конструювання міст. Однією з таких концепцій є ідея «Міста-саду», яку було запропоновано Ебенізером Говардом у 1898 р. в Англії. За словами Е. Говарда, «місто є символом суспільства, громади, співпраці і співробітництва, розвитку стосунків між людьми, символом науки, мистецтва, культури і релігії. Село – це символ любові Бога до людини. Земля – це джерело здоров'я, багатства, знання» [5]. Бажання досягти гармонії цих двох форм організації поселення стимулює до пошуку нових ідей та концепцій. Місто-сад Е. Говарда – своєрідний різновид ідеального міста, заснованого на гуманістичних принципах співіснування, врахуванні зручності людини і її прагнення життя в гармонії з природою. Концепція «міста-саду» є засадничим принципом міського планування і справила значний вплив на погляди урбаністів, призвела до численних спроб реалізації цієї ідеї, які, між іншим, не мали логічного завершення.

Однією з перших почала масово використовувати ідеї міст-садів при побудові поселень для робітників Німеччина. При цьому важливим тут є

кооперативні спільноти які отримували кошти на спорудження міст через системи кредитів [5].

Хоча концепція Е. Говарда ніде не отримала повного втілення, її основні положення стали суспільним та творчим імпульсом для багатьох еколого-містобудівних проектів ХХ ст. Сьогодні дослідники та послідовники Е. Говарда відзначають, що планувальна концепція міста-саду вдало поєднується з впроваджуваною під патронатом ООН концепцією сталого розвитку постіндустріального суспільства.

Ще однією концепцією щодо конструювання міст є спосіб планування міст, орієнтованих на транзит (англ. Transit Oriented Development – TOD). Вона спрямована на створення невеликих, компактних, багатофункціональних міських поселень з прив'язкою до транспортних вузлів і в силу цього стала ключовою стратегією з регулювання наслідків урбаністичного зростання, що пропонує привабливіші міські форми зі зменшенням негативного впливу автотранспорту [8].

Як стверджує сучасний інтерпретатор нового урбанізму І. Варламов, «у той час як весь світ будує міста для людей, ми намагаємося перекроїти наші міста для автомобілів... Місто, яке намагається підлаштуватися під автомобіль, стає незручним для життя. Ми не хочемо гуляти вздовж галасливих проспектів, ми не любимо ходити заставленими машинами тротуарами». І прогнозує: «У найближчі 10- 15 років повністю зміниться підхід до житлової забудови міст. На зміну багатоповерховим спальним мікрорайонам придуть акуратні квартали малої і середньої поверховості, вони будуть самодостатніми міськими одиницями з нерухомістю різного призначення. Комфортно жити стане можливо в будь-якому районі міста. Саме поняття «спальний район»— гігантські квартали, де люди сплять, а потім їдуть в центр міста на роботу, перевантажуючи всю міську інфраструктуру, – піде в минуле» [3].

На думку А. Лефевра, проблема нового урбанізму в філософській постановці полягає в цілеспрямованому і раціональному творенні

соціального життя, що дорівнює або перевищує життя, породжене історією. Тому аналіз ефективно здійснюваних функцій у нових міських ансамблях, їх опис і класифікація «повинні послідовно відтворити зв'язки і взаємодії, інакше кажучи, мало-помалу відтворити живий організм... Нові міста можна розглядати як соціологічні лабораторії не тільки в сенсі фактів, а й в тому, що стосується створення і відтворення життя.

Досліджуючи негативний і деструктивний вплив нових міських ансамблів, варто мати на увазі, що попередні стосунки, які походили з джерел людської соціабільності, кровних і сусідських зв'язків, які протягом багатьох століть служили опорою і робили привабливою суспільне життя, сьогодні активно руйнуються. Проте аналогічних механізмів за сучасних умов ще не створено.

У нових міських ансамблях брак спонтанного органічного суспільного життя призводить до повної його «приватизації». Люди йдуть у сімейне, «приватне» життя. І це спостерігається в останні роки у всіх високо розвинутих індустріальних країнах. Такі чинники, як демографічна структура, властива новим міським ансамблям, звукопроникність стін і перекриттів, шум, надмірне споживання контрольованих «мас-медіа» (особливо телебачення) та ін., із сімейного життя зникає інтимність, приватність. Приватне життя в'язне в проміскуїтеті, зникає в потоці шумів і поверхневої інформації, відбувається драматичне перетворення його в «приватне життя», тобто встан позбавленості і фрустрації, яке терплять, підкоряючись свого роду громадському, людському заціпенінню.

Один із ідеологів нового урбанізму (його ще називають постмодерний урбанізм) Девід Харві, погоджуючись з ідеєю А. Лефевра про важливу роль урбанізації в розвитку сучасного капіталізму (індустріалізму), зазначає: «Капіталізм змушений урбанізувати, щоб відтворити себе» [31]. Саме міський простір, на думку Д. Харві, став головним способом закріплення капіталу. Однак простір як абсолютна умова всього капіталістичного виробництва і всього споживання повинно постійно розширюватися. Відповідно, вже

освоєний міський простір стає бар'єром для капіталовкладень і прибутку, що викликає необхідність у його реорганізації, яка орієнтується лише на короткостроковий ефект. Міський простір виявляється місцем вкладення надлишків капіталу, а тому змушений постійно перебудовуватися для того, щоб ці надлишки поглинути. Через це утверджуються і відтворюються кордони між соціальними групами і класами, що перешкоджає формуванню спільної ідентичності.

Вагомий внесок у розробку ідеології нового урбанізму належить лос-анджелеській школі урбаністики. На відміну від Чиказької школи урбаністики, яка уособлює класичну урбаністику, лос-анджелеська школа урбаністики підкреслює поліцентричність міста; робить наголос на периферію; висувують ідеї про те, що соціальне та політичне уявне все більш стає матеріальною силою, втілюючись у міських проектах; фокус інтересу зосереджується на діях влади; вивчає процеси деіндустріалізації і реіндустріалізації, індустрію розваг і т.п.; у схемах бачення розвитку міста домінує нелінійність інтерпретації. Тобто лос-анджелеська школа урбаністики набуває яскраво вираженої постмодерністської спрямованості. Авторитетними представниками лос-анджелеської школи є Майкл Девіс і Едвард Соджа.

Описуючи теоретичне підґрунтя нового урбанізму, необхідно наголосити, що ключовим для розгляду сучасного міста є його включеність у глобальну економіку. Це означає, що те, що відбувається з містом і в місті не можна розглядати поза більш широким контекстом – участі в світовому виробництві та споживанні, ролі в світових фінансових, міграційних, інформаційних і т.д. потоках, конкуренції з іншими містами і т.д. Прогрес в області інформаційних і комунікаційних технологій радикально збільшує значення культурної складової в житті міста – у виробництві та споживанні значень міста і його елементів, міського простору, городян, локальних спільнот і т.д. Принципово важливою є інформаційно-технологічна складова життя сучасного міста («cybercity»).

Новий урбанізм є соціально-орієнтованою течією у конструюванні міст, яка акцентує увагу на питаннях якості життя в міському середовищі. Основними принципами нового урбанізму є [8]:

- компактність та ущільненість міських форм;
- багатофункціональність і різноманітність планування і забудови;
- пішохідна доступність до більшості важливих об'єктів у межах міста і взаємопов'язаність транспортної та пішохідної мереж;
- висока якість архітектури і планування, що базується на традиціях і культурі даного регіону;
- збалансований розвиток і енергоефективність, які у поєднанні створюють середовище високої якості та комфорту для місцевих жителів [8].

Ідеологи нового урбанізму прагнуть відродити мале місто, яке, на відміну від стандартної субурбії, повинне мати власний публічний простір, свої торговельні та інфраструктурні центри і має забезпечувати робочі місця для місцевого населення. Прихильники нового урбанізму схильні вважати, що ключовою проблемою міста епохи модернізму і надалі – постмодернізму є сама його організація. Сучасне місто, яке зростає за логікою панівного функціоналізму, розділилося на зони, чітко прив'язані до функцій (спальні, виробничі, рекреаційні, ділові райони тощо). Нерідко подолання відстаней між цими зонами потребує значних затрат часу та зусиль, що не є природним для людини. Чим більше зростає місто у просторовому та функціональному відношенні, тим сильніше проявляється відірваність міського простору від його мешканців, тим глибшою стає відчуженість між його мешканцями.

Урбаністична структура, за новим урбанізмом, включає ієрархічні елементи трьох рівнів:

- перший рівень (складові регіону): метрополіс, місто, містечко;
- другий рівень (складові метрополісу): околиці (передмістя), райони і коридори;
- третій рівень (складові околиць і районів): квартали, вулиці, будівлі.

Для кожного рівня надається чітка організаційна і планувальна канва. Ідеологія нового урбанізму ґрунтується на таких постулатах [8]:

1. Пішоходна доступність. Цей принцип передбачає, що більшість об'єктів має знаходитися в межах 10-хвилинної прогулянки пішки від домівки до роботи. Вузькі вулиці комфортні для пішохода: обмеження швидкості руху автомобілів, будівлі розміщені вітринами і під'їздами на вулицю, вздовж вулиць насажені дерева, місця для паркування автомобілів відведені у дворах тощо.

2. Зв'язаність. Мережа взаємопов'язаних вулиць забезпечує вигідний розподіл транспортного руху і полегшує рух пішоходів. Ієрархія вулиць (вузькі вулиці, бульвари, алеї). Висока якість пішохідної мережі та громадських просторів робить пересування пішки привабливим.

3. Змішане використання, багатофункціональність і різноманітність. Різнорманітне і змішане планування магазинів, офісів, індивідуального житла, що сприяє розвитку малого бізнесу. Багатофункціональність окремих районів, кварталів, будинків. Поєднання людей різного віку, рівня доходу, культури, раси тощо.

4. Різнорманітна забудова. Різні типи, розміри, цінні категорії будинків, розташованих поруч.

5. Якість архітектури і міського планування. Акцент на красу, естетику, комфорт, створення «почуття місця». Публічні простори розташовані так, щоб забезпечувати потреби кожної з громад. Архітектура і загальна організація міського середовища підносять гуманістичні настрої суспільства.

6. Традиційна структура планування околиць. Чітко виокремлений центр і периферійні зони. У центрі наявність високоякісного публічного простору. Головні об'єкти, які використовуються щодня, знаходяться в межах 10-хвилинної пішохідної доступності. Найвища щільність об'єктів – у міському центрі, вона знижується у міру віддалення від нього (застосування підходу поперечного планування – *Transectplanning* – методологія зонування, що передбачає утворення ряду зон з різною щільністю об'єктів та

поступовою зміною міського типу використання земель на сільський, а згодом – на природоохоронний).

7. Принцип вищої щільності. Будівлі, житлові будинки, магазини, центри обслуговування розташовані близько один від одного для полегшення пішохідної доступності, забезпечення вищої ефективності використання ресурсів та послуг, створення сприятливішого життєвого середовища.

8. Зелений транспорт. Мережа високоякісного громадського транспорту сполучує міста, містечка, околиці. Планування сприятливе для пішохода, передбачає широке використання велосипедів, роликкових ковзанів, самокатів, піших прогулянок для переміщень щодня.

9. Сталий (збалансований) розвиток. Мінімальний негативний вплив забудови на довкілля. Екологічно чисті технології, турбота про навколишнє природне середовище і усвідомлення цінності природних систем. Енергоефективність, зменшення використання невідновлюваних джерел енергії, збільшення місцевого виробництва, пішохідного руху, зменшення використання автомобіля.

10. Якість життя. У поєднанні дотримання цих принципів нарощує якість життя і забезпечує можливість створювати міста, що піднімають, збагачують і надихають людський дух. Принципи нового урбанізму застосовуються для всіх категорій міст – від малих до найбільших [8].

Отже, фактично, новий урбанізм поєднує планування і розвиток міст, спираючись на кілька провідних ідей, які застосовуються на всіх рівнях, – від регіону, що включає певний перелік різних міст, до планування окремого кварталу в місті. Головна мета цієї стратегії розвитку – люди повинні жити, працювати та відпочивати у одному і тому самому місці з високою якістю довкілля. Місто нового урбанізму вписується у ландшафт, культуру та історію своєї країни не тільки образно, а й структурно, забезпечуючи унікальність і неповторність міст всіх історичних типів. За своєю суттю це демократичне місто, яке надає рівні можливості всім жителям, включаючи людей похилого

віку, дітей, людей з обмеженими можливостями, всіх, до кого сучасне постмодерністське місто є непривітним і байдужим.

На міжнародно-правовому рівні ідеологія нового урбанізму втілена у документі «Нова програма розвитку міст» (англ. New Urban Agenda), яка схвалена Генеральною Асамблеєю ООН, резолюція № A/RES/71/256* [18]

Реалізація Нової програми розвитку міст передбачає [18]:

- перегляд способів планування, фінансування, розвитку, управління та регулювання міст при визнанні сталого міського та територіального розвитку необхідною умовою досягнення стійкого розвитку і процвітання для всіх;

- визнання провідної ролі національних урядів (за необхідністю) в розробці та здійсненні всеохоплюючих і ефективних заходів міської політики та законодавства з метою сталого міського розвитку і не менш важливий внесок субнаціональних і місцевих органів управління, а також громадянського суспільства та інших відповідних зацікавлених сторін на основі принципів прозорості та підзвітності;

- здійснення заходів політики, стратегій, створення потенціалу та дій на всіх рівнях, які ставлять на перше місце інтереси людей і враховують вікові та гендерні аспекти і комплексні підходи до питань міського і територіального розвитку (п. 15).

Таким чином, сучасні тенденції розвитку міста тяжіють до гуманізації і орієнтуються на людей, що в ньому мешкають. Ідеологія нового урбанізму спрямовує зусилля городян і органів влади зробити міський простір комфортним для людей.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВПЛИВУ УРБАНІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК МІСТ

2.1. Сучасні особливості процесів урбанізації в Україні

Урбанізаційні процеси в світі є динамічними та індивідуальними для кожної країни. З 1950 років в Україні почалися стрімкі урбанізаційні процеси, які часто є неконтрольованими та вимагають постійного моніторингу сучасного стану, тенденцій та наслідків урбанізації.

За даними Світового банку на кінець 2018 року в Україні проживає близько 31 мільйону осіб в містах, що становить 69,25% від загальної частки населення. У 2050 в Україні частка населення, що проживатиме в містах становитиме 78,63%, в той час як світовий показник становитиме 68%. Однак, абсолютний показник кількості жителів вітчизняних міст зменшиться на близько 2 мільйони, що обумовлено загальною тенденцією зменшення населення в Україні [39].

Більшість міст в Україні мають населення менше, ніж 20 тис. осіб, в свою чергу, значна частка міських жителів мешкають у містах, чисельність яких менше 300 тис. осіб. Тобто це означає, що ледве частка міських жителів, а саме 60% сконцентрована лише в деяких містах України. Така тенденція буде зберігатися і надалі, на такі міста припадатиме майже половина приросту міського населення. Факт того, що велика роль буде покладатися саме на такі міста, є як позитивним, так і негативним.

Позитивна тенденція прослідковуватиметься у тому, що невеликі міста є більш гнучкими для проведення політики щодо розвитку території, використання потенціалу, залучення інвесторів до розбудови та розвитку міста. Також позитивним є розширення процесів децентралізації, що дозволяє містам самостійно розпоряджатися наявними ресурсами, концентруватися на реальних проблемах та потребах жителів задля поліпшення

соціально-економічного, екологічного та гуманітарного простору, розбудови та розвитку міста.

Однією з ключових тенденцій урбанізаційних процесів в Україні є укрупнення міст, що спричиняє розростання міських агломерацій. На кінець 2018 року частка жителів, що проживають в міських агломераціях з населенням більше, ніж 1 мільйон, становить 12,01%. Найяскравішим прикладом міської агломерації в Україні є місто Київ, з населенням близько 3 мільйонів [9].

В країні міське населення проживає у великих містах, які є також і обласними центрами. Крім столичного Києва, найбільшими вважаються:

- Харків;
- Донецьк;
- Дніпро;
- Одеса.

До переліку найбільших міст слід також включити Львів, Запоріжжя, Луганськ, Маріуполь. Згідно зі статистикою, в містах проживає близько 69,3% всього населення країни. Про це свідчить офіційна статистика, але ні для кого не секрет, що в пошуках роботи велика частина сільського населення відправляється в довколишні обласні центри або прямо в столицю, де шанси знайти високооплачувану (а то і просто роботу) значно вище.

З огляду на цю обставину, слід розуміти, що фактичне населення міст України значно вище офіційних даних. Відповідно, в сільських районах, де істотний дефіцит робочих місць, де недостатньо розвинена (або відсутня) побутова або соціальна інфраструктура, чисельність населення нижче офіційно зареєстрованих даних.

Міграція населення у пошуку нових економічних можливостей привела до зростання кількості міського населення, питома вага якого за період 1990 по 2020 рр. зросла на 2,85% (рис. 2.1).

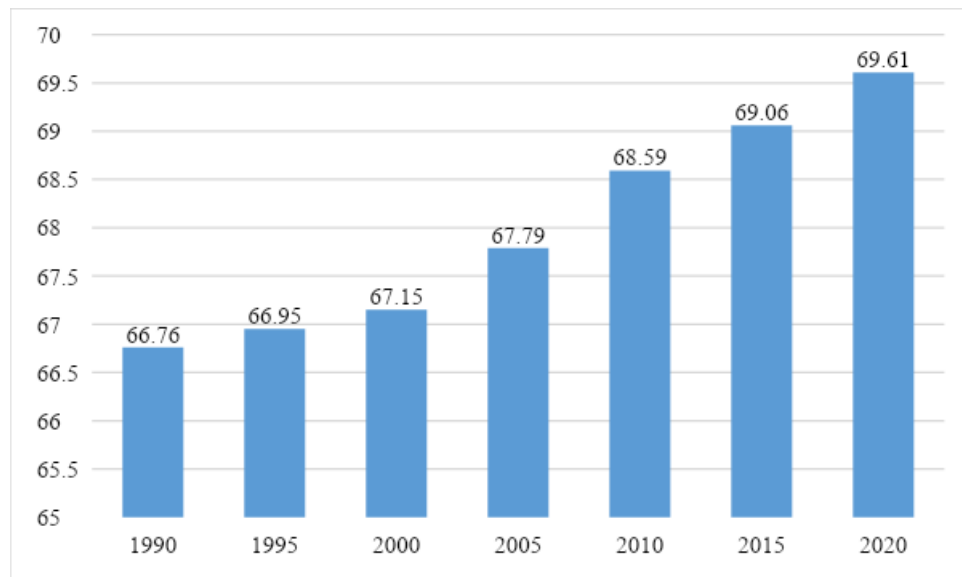

Рис. 2.1. Питома вага міського населення у загальній кількості населення України, %

Джерело: складено авторами за даними Світового банку [31]

Найвищі темпи зростання приросту міського населення спостерігалися в період 2005—2010 рр. (у 2005 р. темп приросту міського населення склав 0,64 % у порівнянні із 2000 р. та у 2010 р. темп приросту міського населення дорівнював 0,80 % у порівнянні із 2005 р., в інші роки темпи приросту міського населення були нижчими).

Темпи утворення агломерацій на території України були трохи повільнішими, ніж темпи зростання міського населення. За період 1990—2020 рр. питома вага населення міських агломерацій більше 1 млн зросла на 2,17% (рис. 2.2).

Фактично, якщо у 1990 р. кожна десята особа проживала у міській агломерації, то через 30 років вже кожна восьма. Найвищі темпи приросту населення міських агломерацій спостерігались у період 2005—2010 рр.

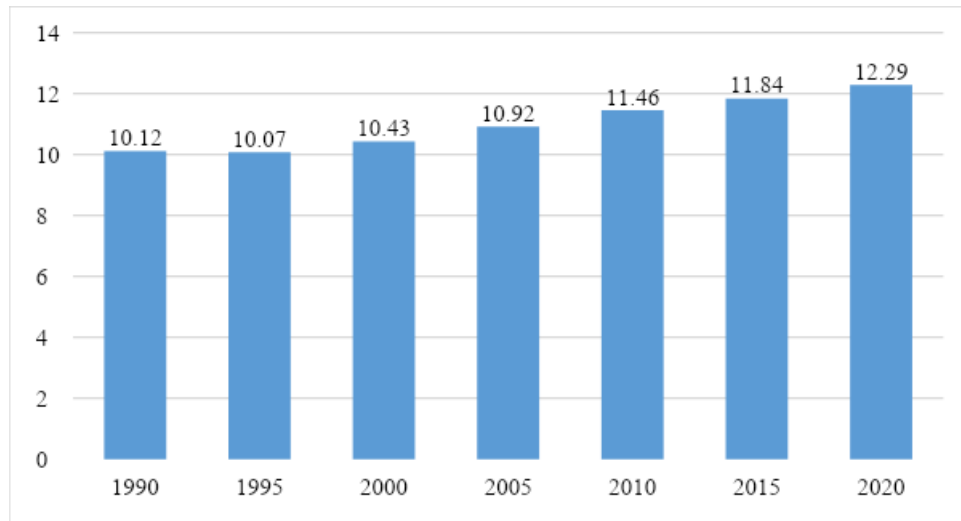

Рис. 2.2. Питома вага населення міських агломерацій більше 1 млн, % від загальної кількості населення

Джерело: складено авторами за даними Світового банку [39].

Глобальним містом України є столиця - місто Київ. Темпи приросту населення найбільшого міста України за період 1990-2020 рр. склали 2,3 % у абсолютному вимірі, і зросли майже на чверть від рівня 1990 р. Кількість мешканців міста Києва склала у 2020 р. 9,73 % від загальної кількості міського населення України (рис. 2.3). Темпи зростання кількості мешканців найбільшого міста України були найвищими також у період 2005— 2010 рр.

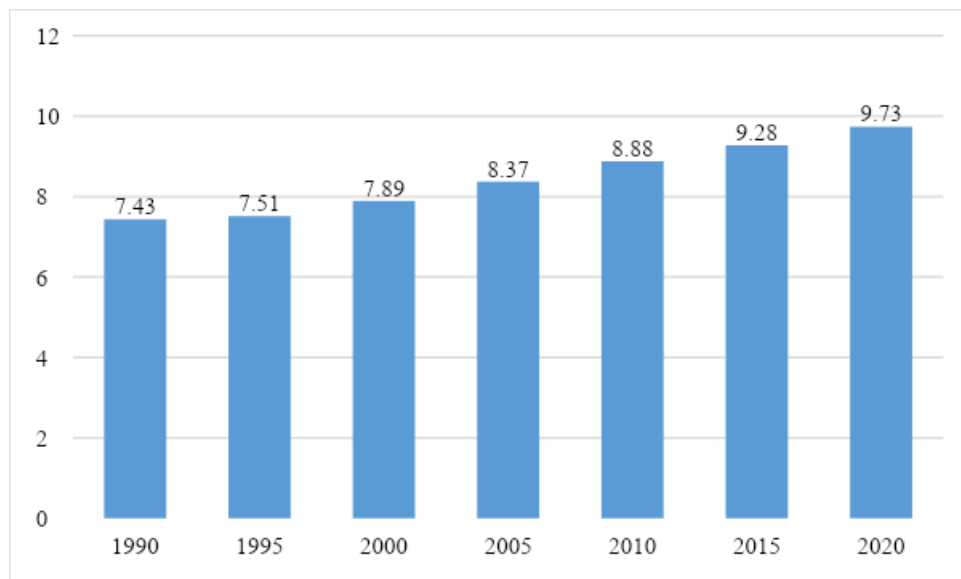

Рис. 2.3. Питома вага міського населення, що мешкає у найбільшому місті України, % від загальної кількості міського населення

Джерело: складено авторами за даними Світового банку [39].

Незважаючи на незначне зменшення міського населення, що очевидно пов'язано з міграційними процесами та анексією частини території, Україна продовжує бути високоурбанізованою країною. Так, у 2021 р. рівень урбанізації продовжував зростати та становив 69,7% населення країни (рис. 2.4).

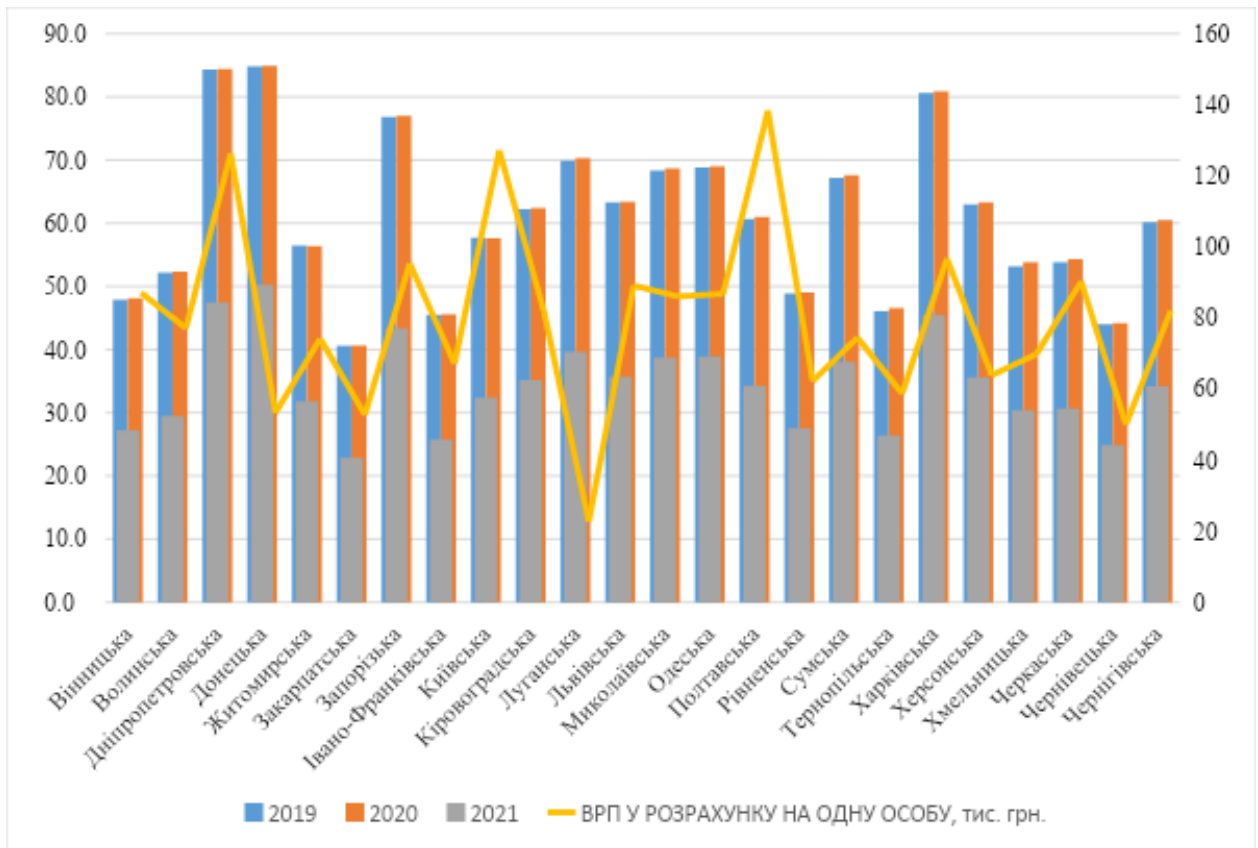

Рис. 2.4. Динаміка урбанізаційних процесів у регіонах України, 2019-2021 рр.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [20].

Слід вказати на значну диференціацію регіонів за рівнем урбанізації. Так, найбільш урбанізованими (ця тенденція є характерною впродовж останніх 30 років) є Донецька, Луганська Дніпропетровська, Харківська та Запорізька області (див. рис. 2.4). Рівень урбанізації регіонів у 2021р. становив 89,4%; 70,5%; 84,4%, 80,9% та 77% відповідно. Водночас слід вказати на несуттєве зростання рівня урбанізації порівняно з іншими

регіонами (у трьох з п'яти зазначених регіонів за 30 років він не перевищив 1%, і лише в Запорізькому становив 1,73% та Харківському – 6,34%) (табл. 2.1). У більшості регіонів рівень ВРП у розрахунку на одну особу населення відповідає рівню урбанізації, виключення складають Донецький і Луганський регіони, що пов'язано з військовою операцією на сході України. Також не відповідає загальній тенденції рівень урбанізації та ВРП у Київській та Полтавській областях (див. рис. 2.4). Слід зазначити, що Полтавська область у 2020 р. займала друге місце серед регіонів за показником ВРП на одну особу населення регіону, на першому знаходиться м. Київ, де цей показник склав 10110,60 тис. грн.

Єдиним регіоном України, де має місце зменшення рівня урбанізації, це Закарпатський, де впродовж останніх 30 років зменшення міського населення становило 3,61%. Слід зазначити, що такі зміни викликані насамперед географічним розташуванням регіону та зовнішньою міграцією, яка в Закарпатському регіоні, порівняно з іншими регіонами країни, є найбільш суттєвою (див. табл. 2.1). Найбільш інтенсивними урбанізаційними процесами характеризуються три регіони України – Тернопільська, Чернігівська та Хмельницька області: якщо зростання загального рівня урбанізації по Україні за останні 30 років склало 2,71%, то в цих регіонах – 14,69%; 21,29% і 21,69% відповідно.

Таблиця 2.1

Зміни рівня урбанізації в регіонах України за 2019-2021 рр.

Регіон	2019	2020	2021
Вінницька	47,9	48,1	48,4
Волинська	52,2	52,3	52,4
Дніпропетровська	84,3	84,4	84,4
Донецька	84,8	84,9	89,4
Житомирська	56,5	56,4	56,6
Закарпатська	40,6	40,6	40,7
Запорізька	76,8	77	77
Івано-Франківська	45,5	45,6	45,8
Київська	57,7	57,6	57,6
Кіровоградська	62,2	62,4	62,6
Луганська	69,9	70,3	70,5

Львівська	63,3	63,4	63,5
Миколаївська	68,3	68,7	68,8

Продовження таблиці 2.1

Одеська	68,8	69	69,1
Полтавська	60,7	61	61
Рівненська	48,9	49	49
Сумська	67,2	67,6	67,7
Тернопільська	46,1	46,6	46,9
Харківська	80,6	80,9	80,9
Херсонська	63,0	63,3	63,3
Хмельницька	53,2	53,8	54
Черкаська	53,8	54,3	54,5
Чернівецька	44,0	44,2	44,2
Чернігівська	60,2	60,5	60,8

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [20]

Наразі в Україні виділяють понад 20 найбільших агломерацій: Київська, Харківська, Донецько-Макіївська, Дніпровська, Одеська, Львівська, Криворізька, Горлівсько-Єнакіївська, Чернівецька, Центрально-Луганська (Алчевсько-Стаханівська), Вінницька, Івано-Франківська, Краматорська, Тернопільська, Хмельницька, Південно-Луганська (Краматорська), Херсонська, Закарпатська (Ужгородська), Кременчуцька, Сєвєродонецько-Лисичанська, Шахтарська, Білоцерківська, Нікопольська, Павлоградська, Маріупольська та ін. З'являються й протоагломерації. У 19 найбільших міських агломераціях України проживає близько 17 млн осіб, або 36% населення країни [21].

Оцінюючи основні глобалізаційні тренди, що впливають на розвиток економіки регіонів України, наведемо думку К. Бьюза, Н. Мейса та Г. Уолта (K. Buse, N. Mays, G. Walt) [29], які зазначають, що глобалізація має такі просторові, часові та когнітивні виміри, як [29]:

- інтернаціоналізація (посилений рух через кордони товарів, людей, ідей, фінансових ресурсів тощо);
- лібералізація (зменшення торговельних бар'єрів, відмова від підтримки вітчизняних виробників);

- універсализація (гомогенізація культур, поширення одних і тих самих торговельних марок, висловів і понять);
- вестернізація, або макдоналізація (конвергенція культур із західною, переважно американською, культурою, поширення «західних» цінностей);
- надтериторіальність, або транснаціональність (зменшення важливості кордонів у процесі людської діяльності).

Таким чином, на основі проведеного аналізу, можна виокремити наступні тенденції розвитку урбанізаційних процесів в Україні:

1. Досить значна і постійно зростаюча частка міського населення свідчить про те, що урбанізація в Україні переходить до останньої стадії, яка починається тоді, коли частка міського населення в державі (регіоні) стає більшою за 70%. Водночас для України ще характерна суттєва територіальна диференціація рівня урбанізації, оскільки в деяких регіонах досі переважає сільське населення.

2. На відміну від тенденцій минулого століття, в наш час в Україні населення скорочується швидшими темпами саме у сільській місцевості, одночасно у містах спостерігається навіть деякий приріст. Основною причиною такої ситуації є різний віковий склад сільського та міського населення.

3. В Україні й надалі спостерігається тенденція міграційного приросту міського населення, який формують внутрішньодержавні та внутрішньо-регіональні міграції. Починаючи з 2014 року, суттєво збільшили чисельність населення міст внутрішньо переміщені особи, які, як правило, шукають кращих можливостей для працевлаштування і навчання саме в обласних центрах. Основним об'єктом міграційних процесів залишається м. Київ, куди щороку прибуває до 15 тис. осіб мігрантів.

2.2. Вплив урбанізації на економічний розвиток м. Києва

Вихідним базовим поняттям у категоріальному апараті дослідження системних і всеохоплюючих процесів урбанізації та мегаполізації світового господарства є поняття «місто». У найзагальнішому форматі воно кваліфікується як особлива поселенська структура, соціальна система, територіальна громада, скупчення архітектурних і інженерних споруд життєзабезпечення населення, що характеризується відповідними територіально-просторовими, політико-адміністративними, економічними і соціальними ознаками. Тому базою дослідження обрано саме столицю України – м. Київ.

Дослідження феномену розвитку Києва, як найбільшого мегаполісу України, проводило впродовж останніх двадцяти років чимало вітчизняних науковців. Наслідком цього стало виокремлення в структурі його господарства цілого ряду трансформаційних складових, зокрема щодо нарощування економічної асиметрії між Києвом та Київською областю, а також Україною за обсягами інвестицій в основний капітал.

Одним з основних показників розвитку мегаполісів завжди вважалася чисельність населення у містах, що за класичними підходами визначало їх відповідний рівень урбанізації. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Чисельність населення у найбільших містах Європи

Місто	Кількість населення
Париж	12,8
Лондон	12,1
Мадрид	6,6
Берлін	5,1
Мілан	5,1
Рургебіт	5,1
Барселона	4,9
Рим	4,4
Наполі	3,4
Манчестер	3,3
Київ	2,9

Джерело: складено автором з урахуванням [21]

З наведеної таблиці випливає, що м. Київ посідає 11 сходинку серед найбільших за населенням міст Європи. Проте при цьому слід мати на увазі, що до розрахунків береться лише саме місто, в межах його підпорядкування місцевому муніципалітету, а не приміська зона. Певною мірою усуває таку фіксаційну невідповідність прослідковування динаміки розвитку міста, що наочно продемонстроване на рис 2.5.

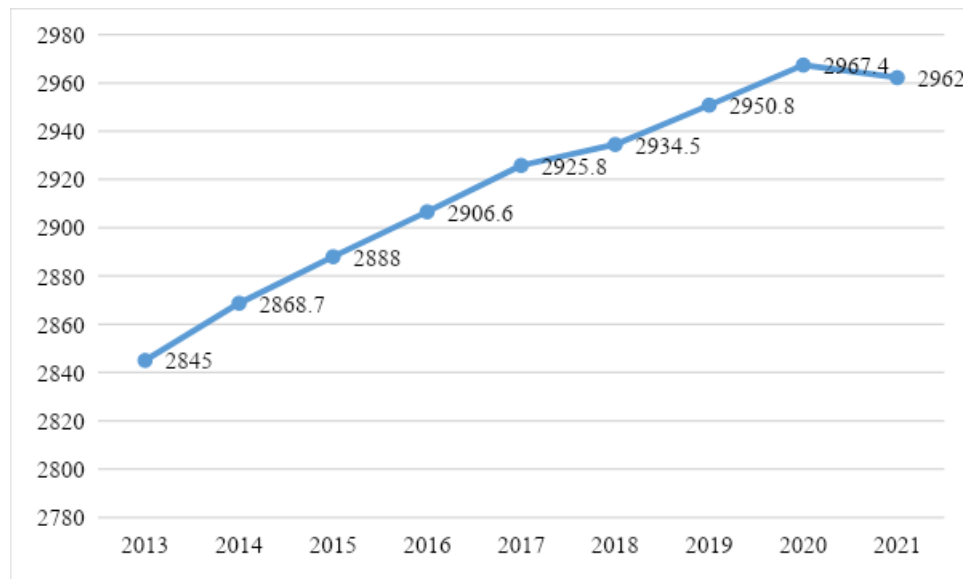

Рис. 2.5. Динаміка зростання чисельності населення м. Києва

Джерело: складено автором за [20]

На відміну від інших регіонів України, в Києві вже багато років спостерігається стабільна тенденція до зростання чисельності населення. Причому населення зростає не лише завдяки перевищенню прибуття мігрантів над вибуттям: чисельність народжених у місті також більша, ніж кількість померлих (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Міграційний рух населення по м. Києву за 2015-2021 рр.

	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст, скорочення (–)
2015	46107	32645	13462
2016	29971	16683	13288
2017	36157	31946	4211
2018	54608	40666	13942

2019	60340	43165	17175
2020	40785	40544	241
2021	49148	43415	5733

Джерело: складено автором за даними Державного комітету статистики та Головного управління статистики у місті Києві [19; 20].

Така ситуація пояснюється не тільки і не стільки порівняно високою народжуваністю та відносно низькою смертністю (за вітчизняними мірками), як досить молодою віковою структурою населення, котра є наслідком багаторічного притоку молоді до столиці України. На сьогодні за абсолютними масштабами та відносними коефіцієнтами міграційного приросту (мова в даному випадку йде про зареєстровану міграцію) Київ посідає друге місце серед регіонів України, поступаючись лише Київській області, а до 2016 р. утримував позиції лідера.

Столиці кожної країни є маркером рівня життя у країні. Як правило, рівень життя мешканців столиці вищий, ніж рівень життя в інших містах країни. За проведеним аналізом динаміки зміни валового внутрішнього продукту (ВВП) України та її столиці - міста Києва та порівняння доходів домогосподарств в Україні загалом та по місту Києву зокрема за період 2015-2019 рр., можна зробити ряд висновків (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка обсягу валового внутрішнього продукту (ВВП) та ресурсів домогосподарств в Україні та місті Києві за період 2015-2020 рр.

Назва показника	Роки					Відхилення даних 2020 від 2016, %
	2016	2017	2018	2019	2020	
Валовий внутрішній продукт України – усього, млн грн	1988544	2385367	2981227	3560302	3977198	Зростання у 2,00 рази
Валовий внутрішній продукт міста Києва – усього, млн грн	451700	550140	699378	833299	949566	Зростання у 2,10 рази
Питома вага ВВП міста Києва у ВВП України, %	22,72	23,06	23,46	23,41	23,88	1,16
ВВП на душу населення, грн	46210,2	55853,5	70224,3	84192,0	94015,7	Зростання у 2,03 рази

Найвищий дохід населення, у розрахунку на одну особу за рік, грн	31803	37080	47270	58442	94015,7	Зростання у 2,17 разів
Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне	5231,7	6238,8	8165,2	9904,1	12118,5	Зростання у 2,32 рази

Продовження таблиці 2.4

домогосподарство в Україні, грн						
Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство в місті Києві, грн	6389,28	8213,89	10403,68	13579,91	18221,58	Зростання у 2,85 рази
Курс валют НБУ на 31 грудня поточного року, долар США	24,0007	27,1909	28,0672	27,6882	23,6862	-1,34
Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство в Україні, дол. США	217,98	229,44	290,92	357,70	511,63	Зростання у 2,35 разів
Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство в місті Києві, дол. США	266,21	302,08	370,67	490,46	769,29	Зростання у 2,89 разів
Середній розмір домогосподарств в Україні, осіб	2,59	2,58	2,58	2,58	2,58	-0,38
Середній розмір домогосподарств в місті Києві, осіб	2,60	2,61	2,62	2,62	2,63	1,15
Сукупні ресурси в середньому на місяць на 1 члена сім'ї в Україні, дол. США	84,16	88,93	112,76	138,64	198,30	Зростання у 2,36 разів
Сукупні ресурси в середньому на місяць на 1 члена сім'ї в місті Києві, дол. США	102,39	115,74	141,48	187,20	292,51	Зростання у 2,86 разів

Джерело: складено авторами за даними Державного комітету статистики та Головного управління статистики у місті Києві [19; 20].

Валовий внутрішній продукт України у вартісному виразі за період 2016-2020 рр. зріс у 2,0 рази, ВВП міста Києва за той же період зріс у 2,1 рази. ВВП столиці зростає трохи швидшими темпами, ніж ВВП країни.

Питома вага ВВП міста Києва у ВВП країни склала у 2019 р. 23,88 % і за досліджуваний період 2016-2020 рр. зросла на 1,16 %. Сукупні ресурси на місяць на одне домогосподарство в м. Києві помітно вищі за рівень України загалом, темпи росту цього показника по столиці також перевищують середньо українські. За період 2016-2020 рр. сукупні ресурси на одне домогосподарство в Україні зросли у 2,35 рази, а у місті Києві у 2,85 рази. За даними 2020 р. сукупні ресурси на одне домогосподарство у місті Києві перевищували сукупні ресурси на одне домогосподарство загалом в Україні більш, ніж у півтора рази. Ця тенденція свідчить про вищий рівень життя мешканців столиці у порівнянні з рівнем життя мешканців інших міст та сіл України. Водночас середній розмір домогосподарств у місті Києві лише на 1,94 % вищий, ніж в Україні. Сукупні ресурси домогосподарств у вартісному виразі у доларах США в місті Києві у 2020 р. перевищували показник по Україні на 257,66 дол. США або на 50,36 % [19; 20]. Обсяг сукупних ресурсів в середньому на місяць на 1 члена сім'ї у доларах США в м. Києві очікувано вищий, ніж по Україні. Звертає увагу, що розрив за 5 років посилювався більше, ніж вдвічі. Якщо у 2015 р. сукупні ресурси в середньому на місяць на 1 члена сім'ї у м. Києві перевищували сукупні ресурси в середньому на місяць на 1 члена сім'ї по Україні на 21,7 %, то у 2020 р. перевищення склало 47,51 %.

Ступінь задоволеності рівнем комфортності проживання в столиці мешканці столиці оцінили на 3,5 балів за даними 2020 р. Таким чином можна зробити висновок, що з економічної точки зору проживання в столиці має істотні переваги для мешканців міста.

Важливими показниками стану економіки Києва, як урбаністичного центру, є низька кількість безробітних – 8.2 тисячі осіб, обсяг реалізованої промислової продукції становить 147912,5 млн. гривень, в той час як імпорт товарів перевищує експорт на 8256.6 млн. доларів США, а обсяг реалізованої промислової продукції є нижчим за цю різницю і становить близько 6100 млн. доларів США. Так як Київ є одним із урбаністичних центрів України, показники його вантажообороту і пасажирообороту є високими - 6352,7 млн.

ткм і 26729,1 млн. пас. км відповідно. За даними Інституту «Київгенплан» у м. Києві проживає 5,4% населення України, а в усіх сферах економічної діяльності працює 6,4% від зайнятих в Україні. У той же час на території м. Києва розміщено більше 6% від усіх виробничих та невиробничих фондів України. Економічні показники, а саме обсяг валової доданої вартості, створеної в усіх галузях економіки міста Києва при розрахунку на душу населення, удвічі вищі за середні показники по Україні, при цьому частка столиці в загальнодержавному обсязі становить 10,7%. Наведені вище дані свідчать, що за основними показниками економічного зростання Київ випереджує інші регіони України.

Важливим фактором для аналізу є співставлення інформації щодо кількості суб'єктів господарювання до зміни економічних показників по місту, а також зонування і розміщення цих суб'єктів за районами, разом з даними площ районів та основними фінансовими показниками (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Кількість суб'єктів господарювання за районами м. Києва у 2020 році

	Усього одиниць	У тому числі			
		підприємства		Фізичні особи-підприємці	
		одиниць	у відсотках до загальної кількості підприємств	одиниць	у відсотках до загальної кількості підприємств
м.Київ	304082	101252	100,0	202830	100,0
райони					
Голосіївський	30376	11690	11,5	18686	9,2
Дарницький	37696	7899	7,8	29797	14,7
Деснянський	25307	3663	3,6	21644	10,7
Дніпровський	30433	6755	6,7	23678	11,7
Оболонський	28138	7551	7,5	20587	10,1
Печерський	29710	18240	18,0	11470	5,6
Подільський	21198	7863	7,8	13335	6,6
Святошинський	28092	7161	7,1	20931	10,3
Солом'янський	34131	10224	10,1	23907	11,8
Шевченківський	39001	20206	19,9	18795	9,3

Джерело: складено автором за даними Державного комітету статистики та Головного управління статистики у місті Києві [19; 20].

У таблиці 2.5 наведено показники щодо кількості суб'єктів господарювання за районами м. Києва, дані представлені за 2020 рік. Найбільше навантаження за кількістю суб'єктів господарювання припадає на Шевченківський район столиці – 19,9%, у той час як за займаною площею у 27 км² він є одним з найменшим, як і Печерський район столиці, у якому налічується 18% підприємств. А найменша кількість підприємств розташована у найбільших за площею районах Києва - у Деснянському (3,6%, з площею 148 км²), Дніпровському (6,7%, з площею 67 км²) та Святошинському (7,1%, з площею 40 км²). На основі проаналізованої інформації можна відзначити, що в Києві спостерігається класична модель центрального міста, де основна підприємницька діяльність і найвища вартість нерухомості наявна в так званому центрі міста, у той час як околиці служать житловим фондом. Слід вказати, що існує значна нерівномірність у розташуванні підприємств за районами та у співвідношенні фізичних осіб-підприємців до загальної кількості підприємств.

Для аналізу рівня економічного розвитку і потенціалу столиці визначимо питомі показники економічної діяльності за районами міста Києва, базуючись на показниках Головного Управління статистики у м. Києві. Для цього використаємо такі дані: обсяг реалізованої продукції (товари та послуги), кількість підприємств, кількість зайнятих працівників та витрати на оплату праці. Результати розрахунків наведено в Таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

**Питомі показники економічної діяльності по районах міста Києва за
2020 рік**

	Обсяг реалізованої продукції виробленою одним (середньостатистичним) підприємством, тис. грн	Середня чисельність зайнятих працівників на одному підприємстві, осіб	Витрати на оплату праці одного працівника, тис. грн
м.Київ	4342587920,9	15,8	18,7
райони			
Голосіївський	565785797,5	12	20,6

Дарницький	182860798,0	12	13,2
Деснянський	80738828,7	9	13,1
Дніпровський	247238896,0	15	14,6
Оболонський	246327603,7	13	15,5
Печерський	1026573385,7	30	22,8
Подільський	381249619,1	15	23,0
Святошинський	226332106,6	17	15,1
Солом'янський	282702122,3	12	17,5

Продовження таблиці 2.6

Шевченківський	1102778763,3	23	19,8
----------------	--------------	----	------

Джерело: складено автором за даними Державного комітету статистики та Головного управління статистики у місті Києві [19; 20]

Одним з найважливіших факторів є вплив процесу урбанізації на екологію міста, а також знання того, як зміна екологічної ситуації може вплинути на економічні показники району міста. Найбільш забрудненим районом столиці є Печерський (найменший за площею - 27 км²), обсяг викидів забруднюючих речовин за 2018 рік у якому склав 18254,3 т; за ним слідує Голосіївський – 3534,6т; Деснянський – 2424,7 т та Дарницький - 1099,6 т. Найбільш чистим є найбільший за площею Оболонський район столиці (491,5 т викидів) та Подільський (493,5 т викидів). Проте необхідно також зазначити, що екологічна ситуація щодо викидів забруднюючих речовин за рік погіршилася лише в Оболонському (на 5,9%) та Святошинському (1,7%) районах, а у Дніпровському, Голосіївському та Деснянському значно покращилася.

Загальна кількість викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря м. Києва від стаціонарних джерел забруднення за районами у 2018 році склала 29239,3 т і становить 64,3 % від показників 2017р. Найбільше забруднило столицю у 2018 році постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря - 25456,4 т викидів; переробна промисловість - 1814,3 т викидів; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність - 729,2 т викидів; робота систем водопостачання, каналізації, поводження з відходами - 252,2 т викидів.

Базуючись на наведених вище даних, можна стверджувати, що екологічна ситуація у м. Києва є складною, в деяких районах вона близька до небезпечної. Найбільш забрудженими у Києві є Печерський, Голосіївський та Деснянський райони. У той же час в цих районах зосереджено основні підприємства міста (Печерський), вони є самими великими за площею (Голосіївський і Деснянський) відносно інших районів міста. За даними спостережень за останні десять років та їх порівнянням з аналогічними даними щодо екологічної ситуації різних столиць європейських держав, стан здоров'я населення міста Києва погіршився. Окрім того, місто Київ має нижчі показники економічного розвитку і доходів населення, ніж європейські столиці.

Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що на відміну від інших регіонів України, в столиці держави, м. Київ, продовжується зростання чисельності населення. Крім того, ми прийшли до висновку, що питання урбанізації необхідно розглядати та аналізувати комплексно, враховуючи різні фактори, що мають вплив на економіку міста та держави, а саме: планування, дизайн міста, стратегічне планування, економічне та фінансове планування, екологічна ситуація, а також використання земельних ресурсів і базових факторів формування ціни на нерухомість у Києві та Україні. Також окремої уваги в стрімкий час урбанізації та розвитку міст потребує вивчення питання - як зміна екологічної ситуації може вплинути на економічні показники району, міста та держави у цілому.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ СВІТОВОЇ УРБАНІЗАЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Об'єктивний процес безперервної консолідації структури мегаполісів у 20 столітті, а особливо в останні кілька десятиліть, був переконливим аргументом у багаторічній дискусії про перспективи глобальної урбанізації серед жителів міст і провінцій. Під його впливом, мабуть, похитнулася «антиурбанізаторська» позиція про те, що «велике місто — погано, маленьке село — добре».

Міста є центрами виробництва товарів, послуг та інновацій, і деякі з них — глобальні міста — відіграють провідну роль у світовій економіці та політиці на тому ж рівні, що й країни та регіони. Історично урбанізація, особливо процес урбанізації, був потужним показником соціально-економічного розвитку на всіх рівнях. Однак ООН прогнозує, що міське населення світу збільшиться на 2,5 мільярда людей до 2050 року, причому майже 90% цього приросту населення зосереджено в менш розвинених країнах і країнах, що розвиваються — Азії та Африці [35].

Сьогодні майже в кожному регіоні світу більшість населення проживає в містах. За прогнозами провідних міжнародних організацій, що займаються проблемами народонаселення, відомо, що у світі буде збільшуватися кількість міських жителів, збільшуватимуться розміри міст і приміських зон. Серед визначальних факторів — природний приріст населення, швидка міграція із села в місто, від'їзд з інших країн до мегаполісів і міст-мільйонерів розвинених країн [33].

Поганий досвід авторитарних режимів із заборною (Індонезія) чи обмеженням сільської міграції у великі міста, депортацією мільйонів громадян у село (Китай, Куба) надає перевагу великим містам. Незалежно від об'єктивного процесу саморозвитку населення чи досвіду наукової практики зазначається, що перспектива міграції має поєднуватися з урбанізацією та подальшим розвитком структури великих міст. У 1996 році Друга

конференція Організації Об'єднаних Націй з питань середовища проживання, що відбулася в Стамбулі, підтримала ідею подальшого розвитку міст. У підсумковому документі учасники дуже чітко висловили свою підтримку урбанізації. Міста можуть полегшити життя людей, надати їм більше послуг, викоринити бідність, збільшити тривалість життя та успішно справлятися зі зростаючим населенням планети. Багато людей люблять місто, тому що яким би важким не було там життя, воно краще, ніж у селі.

Головною проблемою сучасної урбанізації є переорієнтація засобів її поширення та розвитку: хоча в XIX-XX століттях урбанізація була характерною для найрозвиненіших країн, викликом суспільств XXI століття є інтенсивний розвиток урбанізації в країнах з низьким розвитком, країнах «третього світу». І такий тип розвитку не зовсім відповідає визначенню «урбанізація», оскільки розширення міської території та зростання міського населення не супроводжується покращенням якості життя мешканців, розвитком міста та міської інфраструктури. Виникають нові міські райони так званого типу «нетрі» — бідні райони з мешканцями, які живуть за межею бідності та антисанітарією [34; 35]. Тому урбанізація має як позитивні, так і негативні наслідки, тому надзвичайно важливо вчасно розпізнати можливості та проблеми цього процесу.

Значна частина країн світу використовує основні критерії для визначення урбанізованих територій - адміністрацію (25,3%), населення (15,9%) і міста (3,4%). Жодна з проаналізованих країн світу не використовувала економічні критерії як визначальні фактори. В якості вторинних критеріїв державами використовуються адміністративно-господарський комплекс, адміністративно-популяційний комплекс тощо, залежно від історичних стандартів, таких як національний розвиток, законодавство тощо. Наприклад, в Аргентині містом вважається поселення з населенням 2 000 000 і більше, в Україні — 10 000 і більше жителів, в Японії — велика територія з населенням більше 50 000 осіб, у Швеції — забудована територія з населенням понад 200 осіб, в Уругваї міста

офіційно визначені законом, в Індії - поселення з щільністю населення 400 осіб на 1 км², у Сінгапурі всі групи населення вважаються міськими жителями [35].

Використаємо комбінацію конкретних підходів, методів і критеріїв з урахуванням особливостей розвитку сучасної урбанізації у світі. Проаналізуємо поточний прогрес урбанізації в розрізі країн і регіонів світу (рис. 3.1, рис. 3.2). На основі аналізу супутникових знімків, переписів і стандартизованих визначень міського населення, за даними Європейської комісії, ми отримуємо середній рівень урбанізації близько 85%. У регіональному плані Азія та Латинська Америка мають найвищий рівень урбанізації на сьогодні, що підтверджує аргумент, що процес урбанізації надмірно розвинений у регіонах із середнім і низьким економічним розвитком. Нині Північна Америка та Європа, розвинені регіони світу, менш урбанізовані.

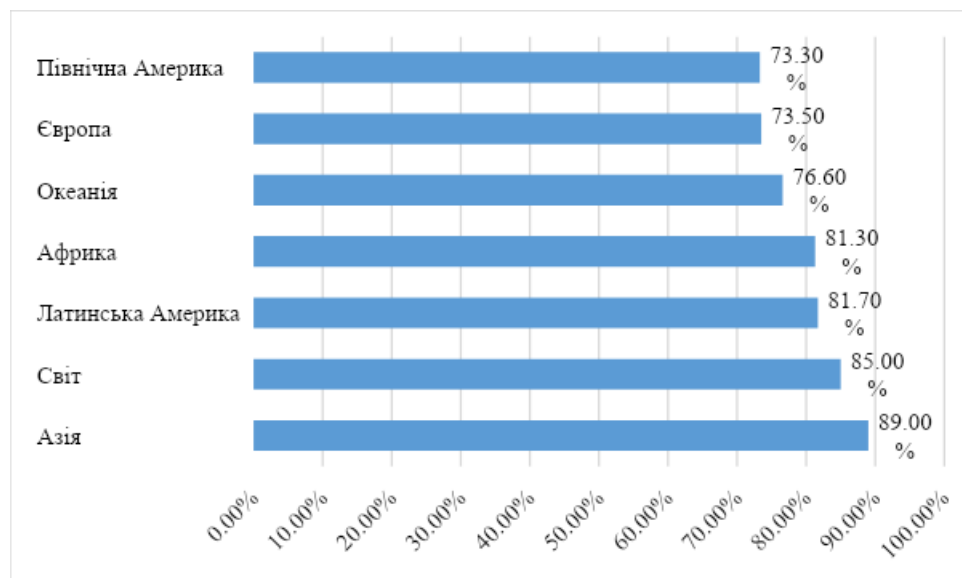

Рис. 3.1. Рівень урбанізації у розрізі регіонів світу, 2020 р

Джерело: [13]

Аналізуючи урбанізаційний розвиток в країнах світу за наявними національними статистичними даними, слід зазначити, що більшість країн з переважно сільським населенням знаходяться в Африці (Сомалі, Південний

Судан, Чад), Південній Азії (Афганістан, Камбоджа, Таджикистан), Латинській Америці (Гайана) і Океанії. У більшості країн із вищим за середній дохід – у Східній Європі, Східній Азії, Північній та Південній Африці та Південній Америці – рівень урбанізації становить від 50 до 80% людей.

Найвищий ступінь урбанізації характерний для міст Азії (Сінгапур, Гонконг, Кувейт) і Латинської Америки (Уругвай, Пуерто-Ріко). Згідно з офіційною статистикою, переважна більшість населення також проживає в містах Європи та Північної Америки.

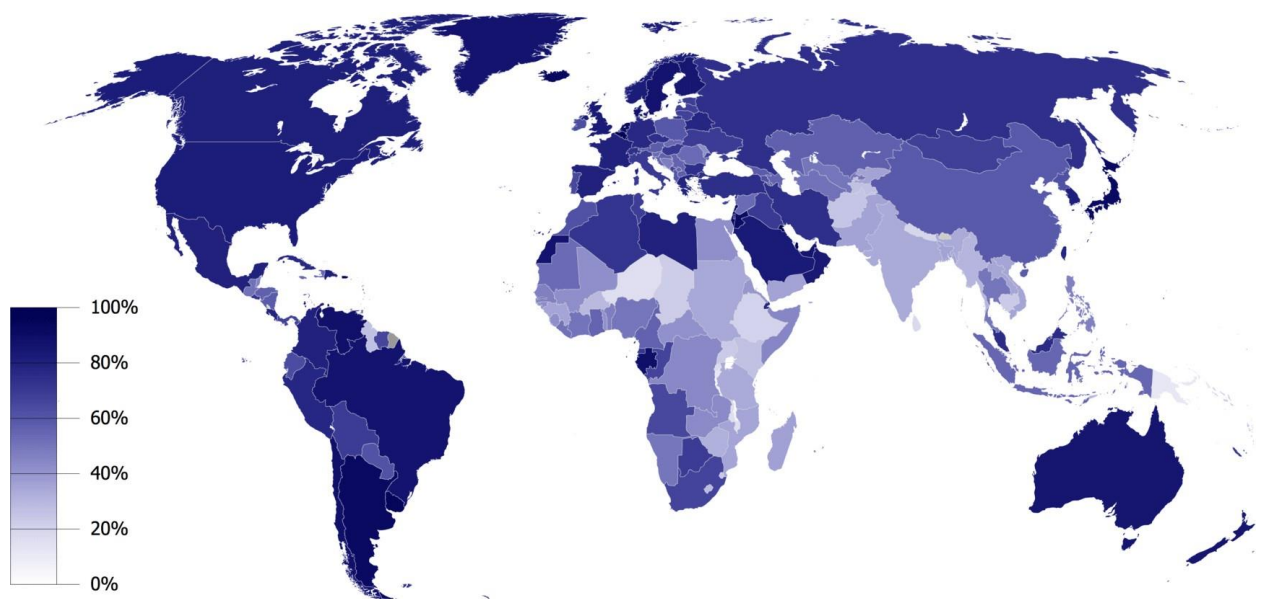

Рис. 3.2. Рівень урбанізації країн світу 2021 р

Джерело: [26]

Використовуючи статистичні дані про чисельність міського населення (демографічні показники) та частку валового внутрішнього продукту (ВВП, економічні показники) на душу населення, можна виявити контекстний зв'язок і взаємозалежність цих термінів.

Цей зв'язок показує, що існує сильна взаємозалежність між урбанізацією та економічним доходом країни: у міру того, як країни стають багатшими, вони стають більш урбанізованими, тому зв'язок між економічним розвитком країни та урбанізацією добре встановлений. Однак

урбанізація є дуже складним процесом і визначається широким набором економічних явищ, таких як високоінтенсивна економічна діяльність, інтенсивні торгові відносини, використання людського капіталу, спільна інфраструктура та поділ праці [32]. Тому виникає питання, чи існує причинно-наслідкова реакція там, де урбанізація також може визначати майбутнє економічне зростання (наприклад, для менш розвинених країн Африки та Латинської Америки).

Для України, як і для процесу урбанізації на її території, слід виділити такі основні характеристики, а саме: недосконалість розвитку процесів урбанізації, які вважаються лише частиною індустріалізації, а також мігранти. з села та селища не завжди ведуть міський спосіб життя. Серед його характерних рис те, що переселення жителів часто відбувається не лише в містах, а й у найбільших адміністративних одиницях, особливо в столиці. Характерна також неоднорідність поселень, тобто між поселеннями східних, західних, північних і південних міст є значні відмінності, що пояснюється менталітетом людей, характером території та природними умовами, діючими виробництвами. Іншою особливістю процесу вітчизняної урбанізації є неякісне міське середовище зі значним екологічним станом, що особливо точно характеризує стан промислових гігантів Сходу. У нашій країні досить поширеними є випадки, коли міста переживають певну функціональну патологію, тобто домінують адміністративні одиниці певного профілю (міста певної галузі) [2, С. 16].

Найвищий рівень урбанізації в Україні спостерігається в столиці, а також у містах, де високо розвинені сфери послуг (торговельні, інформаційні, соціально-культурні, транспортні тощо). Слід зазначити, що на більш урбанізованих територіях спостерігається значна концентрація капіталу, інноваційних технологій, структур управління, і ці регіони відрізняються високим рівнем ефективності управління економікою. Усі інші регіони характеризуються низьким рівнем індустріалізації та урбанізації, що призводить до нерівномірності розвитку регіональних економік, що вимагає

обережності при прийнятті економічно обґрунтованих управлінських рішень на загальнодержавному рівні [12, С. 16].

Як наслідок, сучасні українські міста не відповідають світовим стандартам і стандартам соціально-економічного розвитку. Вони залежать від рівня активності, способу життя населення, умов навколишнього середовища тощо, значно відстають від світових. За даними GaWC (Globalization and World Cities), єдиним українським містом, яке увійшло до глобального рейтингу міст світу 2016 року, є Київ, який посідає лише 70-те місце.

У подальшому управління економічними процесами держави має бути спрямоване на зменшення існуючого дисбалансу містобудівного розвитку території, для цього, разом з іншими напрямками, увагу слід також спрямувати на відродження малих населених пунктів (сіл, міст), розвиток малого та середнього підприємництва на їх території, диверсифікацію економіки промислової агломерації в бік менш помітних урбаністичних характеристик [27; 28].

Загалом проблеми, спричинені урбанізацією, в Україні мають загальний характер, як і у світі. До них відносяться: забруднення повітря (і збільшення кількості людей, які страждають на бронхіт, астму та алергічні захворювання), збільшення захворюваності на рак, надмірне накопичення відходів, відсутність чистої питної води, поширення інфекційних захворювань (кількість інфекційних захворювань в містах зараз вдвічі більша) і багато інших проблем. Водночас, як це не парадоксально звучить, в Україні є й недостатньо урбанізовані міста, що є проблемою. Внутрішній досвід також знає випадки територій, які постійно перебудовуються і розширюються, пристосовуючись до постійно мінливих умов життя шляхом раціонального розміщення продуктивних сил у країні.

Україна в цілому та деякі її регіони можуть отримати значну користь від унікальної концепції містобудування, яка відображає стратегію розвитку міст і регіонів відповідно до Цілей розвитку тисячоліття, зокрема цілі № 11 «Забезпечення прозорості, безпеки, сталості та екологічної стійкості в містах

і селищах». Водночас Міністерство регіонального розвитку та будівництва України має поряд з іншими відповідати за моніторинг виконання завдань міської та регіональної політики.

Зміст державної політики розвитку міських територій полягає у створенні сприятливих умов для життєдіяльності мешканців міста на основі диверсифікації економіки, інтенсивної модернізації соціальної сфери та підвищення доступності своїх послуг, забезпеченні екологічної стійкості територій, забезпеченні стійкості навколишнього середовища шляхом сприяння використанню чистої енергії та сталого використання землі та ресурсів у міському плануванні, захисту екосистеми та біорізноманіття, включаючи вибір здорового способу життя в гармонії з природою, сприянні впровадженню моделей сталого споживання та виробництва, посиленні стійкості міст, зменшенні ризику стихійних лих, пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до нього (Habitat 3).

Зараз в Україні починає відбуватися процес дезурбанізації, який проявляється у [14]:

- Зменшенні ролі міста як центру концентрації передових технологій виробництва, виробничих науково-дослідних інститутів і високопродуктивних компаній;
- Відсутності професійної компетентності, кваліфікованого професійного досвіду.
- руйнуванні міських територій і деградації міського життя через діяльність людини;
- Депопуляції міст (процес ліквідації), повернення міграції в село, скорочення міських територій за рахунок регіональної реорганізації.

Таким чином, сьогодні в контексті урбанізаційних процесів Україна йде шляхом світової системи, хоча й із запізненням.

Для підвищення дієвості правової системи місцевого самоврядування та обґрунтованості регулювання урбанізаційних процесів необхідно:

- удосконалення процесу створення ОТГ, центрами яких являються міста (обласного, регіонального значення) на засадах вільного та обов'язкового об'єднання, соціально-економічного та просторового розвитку можливостей ОТГ;

- забезпечення та стимулювання участі громади в планах регіонального розвитку («Узгодження державних та місцевих інтересів у зустрічних напрямках»);

- врегулювання правової основи розвитку та управління агломераціями;

- зменшення ризику гіперурбанізації на тлі загального споживання та погіршення стану міських територій та їх поступового знелюднення (внаслідок неефективного використання) соціально-територіального економічного потенціалу шляхом передачі вторинних міських функцій іншим містам регіону, підвищення економічної активності в малих містах і селах, диверсифікація основного господарства та впровадження економічних умов у кластерних, наукових, індустріальних парках, центрах відпочинку та дозвілля тощо;

- сприяння розробці та реалізації загальнодержавної програми сприяння соціально-економічному розвитку малих міст (попередня програма виконана на 2015 рік);

- створення муніципального права на основі сучасних європейських принципів доступу до будь-якого розвитку, поєднання основних принципів муніципальної політики з секторальною політикою (бізнес, навколишнє середовище, громадськість, інновації) та посилення процесу децентралізації;

- сприяння спільній роботі та співпраці між мерами та органами місцевого самоврядування, компаніями та іншими підприємствами шляхом розробки різноманітних стратегій, політики та проектів для розвитку регіону;

- надання найкращих інструментів для розвитку різних типів міст і регіонів (плани, стратегічні плани, державно-приватні відносини, співпраця громад тощо);

- підтримка розробки планів стимулювання для конкретних територій (великих міст, груп, територій тощо), використовуючи ресурси, гроші тощо; використання системи державних і місцевих грантів;
- оновлення Генерального плану територій України відповідно до врахованих пріоритетів та планів великих міст, уточнення його ролі в контексті реалізації національних реформ;
- розпочати розробку та впровадження в країні «Міського аудиту», подібного до країн Європейського Союзу для моніторингу та оцінки розвитку великих міст, що сприятиме покращенню муніципальної та регіональної статистики;
- сприяння розвитку в країні соціальних стандартів для хорошого життя людей і використання прозорого механізму їх дотримання, що буде застосовуватися всією країною (не лише великими містами);
- сприяння розширенню можливостей для української громади брати участь у європейських грантах для розвитку національної та муніципальної політики шляхом підвищення якості підготовки заявок та підготовки кваліфікованих спеціалістів для написання заявок на гранти;
- підтримка розвитку процесу реалізації муніципальної політики урбанізованих територій як рушія місцевого розвитку в контексті інтеграції в європейську спільноту (на основі впровадження політики міського розвитку Нового порядку денного міського розвитку (New Urban Agenda)).

ВИСНОВКИ

Процес урбанізації як глобально, так і всередині кордонів є незворотнім. Стрімкі глобалізаційні процеси економічної, політичної та культурної інтеграції зумовлюють подальший розвиток планети, у тому числі незворотність та інтенсифікацію темпів урбанізації. Основними тенденціями процесу урбанізації в Україні є такі: незважаючи на зменшення загальної чисельності населення України, частка міського населення збільшується; більшість міського населення зосереджена в містах з населенням менше 300 тис.; міське укрупнення, що призводить до зростання агломерації.

Питання урбанізації слід розглядати та вивчати цілісно, беручи до уваги різноманітні чинники, що впливають на економіку міст і націй. Планування, містобудування, стратегічне планування, фінансове планування та фінансування, екологічні умови, землекористування тощо. Ключові фактори зростання цін на ресурси та нерухомість. В епоху швидкої урбанізації та розвитку міст особливої уваги потребує вивчення того, як зміни екологічних умов впливають на регіональні, міські та національні економічні показники.

Масштабна урбанізація впливає на економічне зростання національної економіки шляхом збільшення капіталовкладень в економіку, розвитку інфраструктури, підвищення рівня попиту та пропозиції, розвитку сільської місцевості та модернізацію міст. Сучасна Україна характеризується формальними та кількісними ознаками урбанізації. Найбільш урбанізованими територіями є столиця та райони з високим рівнем обслуговування та промислового розвитку. Для всіх інших регіонів характерна низька індустріалізація та урбанізація. Тому в подальшому розвитку процесу урбанізації економічне зростання має розвиватися з урахуванням чинника урбанізації.

Вплив глобальних урбаністичних тенденцій на розвиток міст має як позитивні, так і негативні сторони. Позитивними є підвищення комфорту, зручності та безпеки в містах, економічна вигода міського життя для

мешканців міст, розвиток екологічного урбанізму, демонстрація принципів циркулярної економіки та швидкий розвиток міст, швидкий розвиток інформації та діджиталізації. До негативних сторін міського життя відносяться: соціальне розшарування мешканців міста, яке посилюється просторовим розшаруванням компактної забудови між бідними та багатими, зростанням злочинності та екологічними проблемами.

На основі проведеного в дипломній роботі аналізу, можна виокремити наступні тенденції розвитку урбанізаційних процесів в Україні:

1. Важливе і постійне зростання міського населення вступає в завершальну стадію урбанізації в Україні, яка починається, коли частка міського населення держави (регіону) перевищує 70 %. Водночас для України все ще характерні значні регіональні відмінності в рівні урбанізації, оскільки в деяких регіонах все ще проживає переважно сільське населення.

2. На відміну від ситуації минулого століття, сьогодні населення України стрімко скорочується в сільській місцевості та дещо збільшується в міській. Основною причиною такої ситуації є різниця у віці між жителями села та міста.

3. В Україні спостерігається збільшення міського населення внаслідок міждержавної та міжрегіональної міграції. З 2014 року кількість людей, які проживають у місті, різко зросла, оскільки все більше внутрішньо переміщених осіб прагнуть шукати кращу роботу та освіту в обласних центрах. Основним пунктом призначення міграційних процесів залишається Київ, куди щорічно прибуває до 15 тис. осіб.

У результаті дослідження впливу процесу урбанізації на розвиток Києва можна стверджувати, що економічні та екологічні умови в місті неоднозначні. Фактори, що впливають на це, включають: темпи житлового, транспортного та цивільного будівництва, а також концентрацію бізнесу в окремих районах міста.

На відміну від інших регіонів України, у Києві протягом багатьох років спостерігається постійне зростання населення. Крім того, чисельність

населення збільшується не лише за рахунок прибуття мігрантів, а й тому, що народжуваність у місті також вища за смертність. За даними 2020 року ступінь задоволеності комфортністю проживання в місті оцінюється в 3,5 бала. Отже, з економічної точки зору можна сказати, що життя в місті має великі переваги для жителів. Серед ключових показників стану економіки Києва – низький рівень безробіття. Економічний показник, тобто обсяг створеної сукупної доданої вартості на одного жителя в усіх економічних районах Києва вдвічі перевищує середньоукраїнський показник. Одним із важливих завдань є визначення впливу процесу урбанізації на міську екологію та впливу змін екологічної обстановки на економічні показники районів міста. Екологічна ситуація в Києві складна, а подекуди ймовірно небезпечна. Найвищий рівень забруднення повітря у Печерському, Голосівському та Деснянському районах Києва.

Загалом проблеми урбанізації в Україні такі ж поширені, як і у світі. Серед них: забруднення повітря (та збільшення випадків бронхіту, астми та алергії), висока захворюваність на рак, надмірне забруднення, відсутність безпечної питної води, поширення інфекційних захворювань (кількість інфекційних захворювань у містах подвоїлася на 100 відсотків). І багато інших проблем. У той же час, як це не парадоксально, в Україні наявні також недостатньо урбанізовані території, що являється проблемою. Внутрішній досвід також визначає випадки, коли території постійно перебудовуються і розширюються, щоб пристосуватися до стилю життя, що постійно змінюється, за рахунок раціонального розміщення продуктивних сил.

Управління економічною системою країни в майбутньому має бути направлене на мінімізацію існуючого дисбалансу в міському розвитку країни, а для цього слід приділяти увагу іншим засобам, у тому числі відродженню малих міст (сіл), розвитку малих і середніх підприємств на своїх територіях і диверсифікації економіки бізнес-парків у бік менш очевидних урбаністичних характеристик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буряченко А.Є. Урбанізація в контексті фінансового, демографічного та соціального розвитку. Вчені записки: зб. наук. праць. 2013. Вип. 15. 208 с.
2. Буряченко А. Є. Урбанізація в Україні та світі: виклики та загрози. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку*. С. 55-57. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/36623/Tezy_fin_sys_19_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення - 28.09.2022)
3. Галямар В.О. Урбанізація: сутність та вплив на економічне зростання. ВІСНИК ЖДТУ. 2017. № 4 (82)
4. Гончар О.М. Сутність урбанізації як глобального економічного процесу. Науковий вісник Мукачівського державного університету. 2016. № 2(6). 196 с.
5. Гукалова І.В., Омельченко Н.В. Категорія «урбанізація» у понятійній площині соціальної географії та інших наук. Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки. 2015. Т. 20. Вип. 2(25). 190 с.
6. Дронова О.Л. Новий урбанізм: у пошуках виходу з урбаністичного колапсу // Український географічний журнал. 2015. № 3, с. 36.
7. Засадко В. В. Урбанізаційні тенденції в Україні в контексті загроз економічній безпеці. Стратегія розвитку України. 2016. № 1. С. 124-129
8. Заставецький Т.Б. Система міських поселень агропромислового регіону в умовах трансформації суспільства: монографія. Тернопіль, 2005. 180 с.
9. Кобилинський, В. М. Урбанізація: суть та вплив на економічне управління територіями. *Економічний простір*, 2021. №169, с. 13-17. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/169-2> (дата звернення - 28.09.2022)
10. Кравченко К. Методичні особливості дослідження світових урбанізаційних процесів. *The problems of continuous geographical education and cartography*. 2021. Випуск/Issue 34. С. 7-12

11. Кривошеїн В.В. Урбанізаційний процес в Україні: предикція стадіальної концепції Джека Джиббса. *I V Всеукраїнська науково - практична конференція «Урбаністичні студії: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Дніпро, 25 вересня 2020 р.).* с. 44-50
12. Кузьменко Д.М. Дефініція поняття «урбанізація» в суспільній географії. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/7706.doc>
13. Лисяк Н.М. Теоретико-методологічні засади інтегрованого розвитку урбанізованих систем. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Національний університет «Львівська політехніка», ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2021.
14. Лойко В. В., Жукова Ю. М., Сундук А. М., Швець П. А. Глобальні урбаністичні тенденції розвитку міст як окремих соціально-економічних систем. *Економіка та держава.* № 9. 2021. С. 10-18
15. Нова програма розвитку міст / United Nations. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B9jMMBcZIHvkU0NNdFRmM0NrV1E/view>
16. Офіційний сайт Головного управління статистики м. Києва. URL: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=255&lang=1> (дата звернення 17.07.2022).
17. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 17.07.2022).
18. Поліщук А. С. Теоретичний концепт розвитку метрополійних структур. Метрополійний вектор розвитку регіонів України // *Забезпечення сталого розвитку України в контексті глобального партнерства: монографія / за заг. ред. Л. О. Петкової, О. Ю. Березіної, І. Г. Гончаренко.* Черкаси: Видавець Третяков О. М., 2019. С. 313–322.
19. Рейтинг урбанізації країн світу. URL: <http://gtmarket.ua/ratings/urbanization-index/info>.

20. Сайт науково-дослідницької мережі GaWC «Глобальні міста за версією GaWC». URL: <http://www.lboro.ac.uk/gawc/world2016t.html> (дата звернення - 28.09.2022)
21. Урбанізація країн світу. URL:
<https://visasam.ua/emigration/vybor/urbanizaciya-krain-svitu> (дата звернення - 28.09.2022)
22. Черчата А.О., Тарасова Т.О., Штогрин М.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком інституціональних одиниць. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*. 2020. No 2(22). URL:
<https://eung.nung.edu.ua/index.php/ecom/article/view/319> (дата звернення - 28.09.2022)
23. Andrusiv, U., Kinash, I., Cherchata, A., Polyanska, A., Dzoba, O., Tarasova, T. & Lysak, H. (2020). Experience and prospects of innovation development venture capital financing. *Management Science Letters*. 10(4). URL:
http://www.growingscience.com/msl/Vol10/msl_2019_302.pdf (дата звернення - 28.09.2022)
24. Buse K., Mays N., Walt G. *Making Health Policy*. Berk-e shire: Open University Press, 2005. 206 p
25. Cecilia Tacoli, Gordon McGranahan and David Satterthwaite. 2015. *Urbanisation, rural-urbanmigration and urbanpoverty*. IIED WorkingPaper. IIED, London URL: <http://pubs.iied.org/10725IIED>.
26. Harvey D. *The Urbanization of Capital: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*. Oxford: Basil Blackwell, 1985. 239 p
27. Smith, N. (2020). New Globalism. New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy // *Antipode*, 34 (3), 433-450
28. Soliman, K. (ed.), Kravchenko, K., Niemets, K., Niemets, L., Nosyriev, O., Sehida, K., Telebienieva, I. (2021). Innovative aspects of modern development of world cities, *Proceedings of the 37th International Business Information Management Association Conference (IBIMA)*, Cordoba, Spain, 2099-2105.

29. UN-Habitat. World Cities Report 2020: Nations Human Settlements Programme. URL: <https://unhabitat.org/wcr/> (дата звернення - 28.09.2022)
30. UN 2020. World Population Prospects. URL: <https://population.un.org/wup/> (дата звернення - 28.09.2022)
31. UN report: World's biggest cities merging into «mega-regions» // Guardian News. URL: <http://www.guardian.co.uk/world/2010/mar/22/un-cities-mega-regions/>
32. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2014). World Urbanization Prospects: The 2014 Revision, Highlights (ST/ESA/SER.A/352). URL: <http://esa.un.org/unpd/wup/Highlights/WUP2014-Highlights.pdf>.
33. Urban Europe: a study of growth and decline / L.Van den Berg, R. Drewett, L.H. Klaassen, A.Rossi, C.H.T. Vijverberg. New York: Oxford : Pergamon Press, 1982. 162 p.
34. World Bank – World Development Indicators. URL: <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-developmentindicators> (дата звернення 17.07.2022)